

**CENTAR ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA
BEOGRAD**

ODITOR

Časopis za menadžment, pravo i finansije

Beograd, 09/2014.

Izdavač – Publisher
CENTAR ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA
Prvomajska 48/6, 11080 Zemun, Beograd
Tel. 062/707863, 060/5201985
www.cefi.edu.rs
cefibeograd@gmail.com

ISSN 2217- 401X

PREDSEDNIK SAVETA – EDITORIAL BOARD PRESIDENT
dr Dragomir Đorđević

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR IN CHIEF
dr Slavko Vukša

Izdavački savet – Editorial Board

dr Dragomir Đorđević
dr Predrag Jovićević
dr Ivan Milojević

dr Svetlana Ignjatijević
dr Slavko Vukša
dr Marjan Mirčevski

Redakcija – Editors

dr Dragomir Đorđević
dr Slavko Vukša
dr Jovan Sejmenović
dr Duško Vejnović
dr Svetlana Ignjatijević
dr Aleksandar Majstorović
dr Ivan Milojević
dr Branislav Jakić

dr Radič Vučićević
dr Predrag Jovićević
dr Vera Minić
dr Ilija Galjak
dr Milan Jovanović
dr Marjan Mirčevski
dr Vesna Zuber
dr Radovan Ilić

Lektor – Proofreader
Predrag Šarić

Tehnički urednik - Technical editor
Ilija Kolarski

Časopis izlazi tri puta godišnje – The magazine is published three times a year
(april, avgust, decembar)

SADRŽAJ ČASOPISA BROJ 09/2014

Mihajlo Ćurčić.....	Ошибка! Закладка не определена.
FINANSIJSKI ASPEKTI PORESKOG SISTEMA KIPRA	4
Damir Nađ	20
NACIONALNA BEZBEDNOST I RIZIK UPRAVLJANJA PLATNIM PROMETOM	20
doc. dr Predrag Jovičević	28
ORGANIZACIONI PROPUSTI I RELEVANTNOST BUDŽETA.....	28
Milan Mihajlović.....	32
MENADŽMENT ZNANJA KAO FAKTOR POVEĆANJA EFIKASNOSTI ORGANIZACIJE	33

FINANSIJSKI ASPEKTI PORESKOG SISTEMA KIPRA

Rezime:

Da bi država, u okviru nesmetanog funkcionisanja, izvršavala brojne zadatke, među kojima je i zadovoljenje javnih potreba, neophodno je postojanje odgovarajućih materijalnih sredstava. To podrazumeva da obavljanje državnih funkcija zahteva kompleksnost, za koju su potrebni izvesni javni prihodi. Oni se mogu definisati kao transakcije koje povećavaju neto imovinu države na svim nivoima lokalne vlasti. Jedan od oblika javnih prihoda su i porezi. Značajne promene poreskog sistema Republike Kipar, nakon pristupanja Evropskoj Uniji su upravo predmet ovog istraživanja.

Ključne reči: porez, poreski sistem, Republika Kipar.

UVOD

Porezi predstavljaju jedan od najvažnijih instrumenata javnih prihoda, i imaju zadatak da obezbede sredstva za pokriće budžetskih rashoda i zadovoljenje javnih potreba. U savremenoj teoriji javnih finansija postoji više različitih definicija poreza, međutim, to je posledica istorijske geneze, u kojoj su porezi dobijali brojne društvene, političke, socijalne, ekonomske i finansijske funkcije, a sve u zavisnosti od dostignutog nivoa stabilnosti i razvoja privrede. U javnim finansijama se često koristi definicija da su porezi novčani transferi koji nisu protiv usluga za neku posebnu uslugu, i koje administrativne jedinice javnog prava nameću radi ostvarivanja prihoda svima onima kod kojih postoji činjenica za koju zakon vezuje obavezu plaćanja poreza.

Poreski sistem ne nastaje kao rezultat unapred definisanog, na naučnim principima zasnovanog plana, već pre svega na osnovu kompromisa različitih političkih snaga, pod uticajem istorijskog razvoja, kao i pritisaka da se pronađu novi izvori za finansiranje javnih rashoda, pa i pod idejom inostranog faktora. Uzimajući u obzir navedene činjenice, poreski sistem jedne zemlje podrazumeva skup svih poreskih oblika koji u jednom vremenskom periodu postoje i koji se primenjuju u njoj. Struktura poreskog sistema zavisi od više faktora, jer u promenjenom okruženju dolazi i do promene poreskih oblika, pri čemu se jedni porezi uvode, drugi se transformišu i prilagođavaju novonastalim okolnostima, dok se treći ukidaju, a sve u cilju stvaranja što efikasnijeg poreskog sistema, a samim tim i ostvarivanja ciljeva fisklane politike jedne zemlje.

Kada je u pitanju poreski sistem Republike Kipar, i ekonomija ove zemlje generalno gledano, nakon pristupanja Evropskoj uniji, doživeo je značajne strukturne reforme. Poreski sistem Kipra je modifikovan više puta, iz političko-ekonomskih razloga, što je prethodilo nastajanju jednog kompleksnog poreskog sistema. Ovo je uzrok sve češće pojave angažovanja poreskih savetnika, kod nekih poreskih obveznika, kako bi izmirili svoje poreske obaveze.

Budući da je poreski sistem bilo koje zemlje, pa tako i Republike Kipar, veoma opširna tema, u ovom radu će se nastojati da se obuhvati celokupna struktura poreskog sistema, i na taj način obrade najbitniji oblici poreza ove zemlje.

1. POLITIČKO I EKONOMSKO UREĐENJE REPUBLIKE KIPAR

Kipar ima veoma povoljan geografski položaj. Nalazi se na istočnom Mediteranu, raskrsnici tri kontinenta: Evrope, Azije i Afrike. Po prirodno geografskim činjenicama, pripada Aziji, međutim, u svim društvenim aspektima okrenut je ka Evropi. Ovo je najistočnije ostrvo u Sredozemnom moru, a sa površinom od 9.251 km², treći je po veličini (iza Sicilije i Sardinije). Prema popisu iz 2011. godine Kipar ima 838.897 stanovnika, od čega glavni grad Nikozija ima 310.355 stanovnika. Budući da je Kipar podeljen na grčki i turski deo, na ovom ostrvu u upotrebi su oba jezika.

U geološkom i geotektonskom pogledu, Kipar predstavlja deo Male Azije, koji se u prošlosti odvojio. Od prirodnih resursa poseduje: bakar, pirit, azbest, gips, mermer, so i šume.

U klimatskom i vegetacijskom smislu ovo ostrvo je smešteno u severnom umerenom pojasu, tačnije mediteranskoj podoblasti, sa veoma blagom zimom, i veoma toplim i suvim letom. Leta traju u

¹ Master ekon. Mihailo Ćurčić, Ministarstvo Odbrane, Birčaninova 5, Beograd, Srbija, e-mail: curcicmihailo@gmail.com

proseku po osam meseci (od aprila do novembra), i karakterišu ih suvo i toplo vreme, sa veoma visokim temperaturama. Zimski period je prepoznatljiv po kiši i blagim temperaturama (prosek je 17-18 °C).

Zbog izuzetne strateške važnosti Kipar je kroz istoriju sve do danas bio u interesantnim sferama velikih sila, te je često odigravao veliku ulogu u raznim ratovima, poput Gibraltara i Malte u Drugom svetskom ratu, uz koje je bio bitna strateška baza Velike Britanije na Mediteranu. Danas, takođe, kao „najistočnija zapadna zemlja“ ima bitnu ulogu u svetskoj politici zbog neposredne blizine Bliskom istoku, za kojeg se interesuju zapadne sile. I nakon dekolonizacije ostrva 1960. godine, Velika Britanija ovde je ostavila svoje vojne baze.²

Nezavisnost od Velike Britanije, Republika Kipar dobila je 1960. godine, sa ustavnim garancijama koje je većina grčkog Kipra dala manjini turskog dela Kipra. Pokušaj da se zauzme Vlada 1974. godine, koji je sponzorisan od strane grka, naišao je na tursku vojnu intervenciju, usled čega je ostrvo podeljeno na, zapravo, dve autonomne pokrajine: oblast grčkog Kipra, koja je pod kontrolom internacionalno priznate Kiparske Vlade i oblast turskog Kipra. Ove oblasti su razdvojene tampon zonom. Oblast turskog Kipra se 1983. godine samodeklarirala kao „Turska Republika Severnog Kipra“, ali nju je priznala samo Turska. Pregovori koje su vodile Ujedinjene nacije, između dve strane o stvaranju sveobuhvatnog, zajedničkog naselja, počeli su u januaru 2002. godine. Radi ponovnog spajanja, 24. aprila 2004. godine, održan je istovremen referendum na obe strane, što je deo plana federacije Ujedinjenih nacija „plan Kofija Anana“. Iako je turski deo Kipra glasao u korist plana UN-a, on je odbačen od druge strane. Kao rezultat toga, samo se grčki deo Kipra pridružio Evropskoj Uniji 1. maja 2004. godine.³

Ekonomija Kipra je otvorena, kao što pokazuje udeo ukupnog uvoza i izvoza u BDP, što je oko 90% u 2011. godini. Glavni trgovinski partneri Kipra su članice EU, a posebno Grčka i Velika Britanija.

Nakon ulaska zemlje u Evropsku uniju 1. maja 2004. godine, njena ekonomija je prošla kroz značajne ekonomske i strukturne reforme. Kamatne stope su liberalizovane, dok su kontrola cena i investicionih ograničenja zamenjena režimom stranih direktnih ulaganja na Kipru. Takođe, promovisane su i druge široke strukturne reforme, pokrivajući oblasti konkurencije, finansijskog sektora i sektora preduzeća.

Sektor usluga je najbrže područje rasta i čini oko 80,5% BDP-a u 2011. godini. Ovakav razvoj odražava postepeno restrukturiranje kiparske ekonomije od izvoznih minerala i poljoprivrednih proizvoda u periodu 1961. - 1973. godine i izvoz proizvedene robe u drugoj polovini 1970-ih i početkom 80-tih, do međunarodnog turističkog, poslovnog i centra usluga tokom 1980-ih, 1990-ih i 2000-ih. Sekundarni sektor (proizvodnja) čini oko 17,1% BDP-a u 2011. godini. Primarni sektor (poljoprivreda i ribarstvo) se stalno smanjuje kada je dostigao 2,4% BDP-a u 2011. godini.

Privatni sektor, u kom dominiraju mala i srednja preduzeća, ima vodeću ulogu u procesu proizvodnje. S druge strane, uloga Vlade je pre svega da podrži privatni sektor i regulišu tržišta u cilju održavanja uslova makroekonomske stabilnosti i povoljne poslovne klime, preko stvaranja neophodnog pravnog i institucionalnog okvira u bezbednim uslovima lojalne konkurencije.⁴

Tokom poslednjih godina, Kipar je stimulisao podizanje životnog standarda, što pokazuje visok nivo realnog približavanja EU. BDP po glavi stanovnika (per capita) na Kipru, u 2013. godini, iznosi oko \$27.085, u odnosu na prosek za Evropsku Uniju u 2013. godini koji iznosi \$33.084.⁵

2. REPUBLIKA KIPAR I EVROPSKA UNIJA

Prva inicijativa za integraciju Evrope datira još iz XIV veka: „Još je Dante u Božanstvenoj komediji 1306. godine zaključio da je jedino sredstvo za ujedinjenje to da Evropa ima suverena nad drugim suverenima, što se tumačilo kao pokušaj obnove srednjovekovnog sna Karla Velikog.“⁶

Evropskim kongresom održanim u Hagu 1948. godine počela je da realizacija ideje, koju je 1946. godine u Cirihi javno izneo Vinston Čerčil, uspostavljanjem Saveta Evrope. Potom je usledila konkretizacija ekonomskog povezivanja, 1957. godine potpisivanjem Rimskog ugovora, kada su praktično formirane dve ekonomske integracije: Evropska ekonomska zajednica (EEZ) i Evropska zajednica za atomsku energiju (Euroatom). Dve navedene inetgracije spojene su sa Evropskom zajednicom za uglj i čelik, prethodno stvorenom 1952. godine po osnovu Pariskog ugovora, i sve tri su zajedno sačinjavale tzv. Evropsku zajednicu.

S početka njene članice bile su šest Evropskih zemalja, na čelu sa Nemačkom, međutim kasnijim proširivanjem, 2004. godine i Kipar dobija status članice i na taj način se pridružuje Evropskoj uniji.

² <http://en.m.wikipedia.org/wiki/Cyprus> (pristup stranici 18.06.2014. godine u 01.52h)

³ IBFD Tax Travel Companions, The EU Accession States Tax Memo, IBFD Publications BU, 2004 (International Bureau of Fiscal Documentations)

⁴ <http://aboutcyprus.org.cy/en/about-cyprus/economy> - Ekonomija Republike Kipar (pristup stranici 15.06.2014. u 23.06h)

⁵ http://en.m.wikipedia.org/wiki/European_Union (pristup stranici 18.06.2014. godine u 14.37h)

⁶ Janjević, M. (2005): Ustav Evrope (Beograd, Sl. Glasnik) str. 11

Ona sada broji 28 članica, i svojom politikom teži da, u narednom periodu, formira federaciju od nekoliko desetina nacionalnih država čije odnose uređuje federalni ustav sa jakim parlamentom, sopstvenom vladom i predsednikom koji se bira na neposrednim izborima.

Stvaranje jedinstvenog tržišta, što je jedan od osnovnih ciljeva formuliranih u Ugovoru o osnivanju Evropske unije, treba da bude praćeno postepenim usklađivanjem ekonomskih politika zemalja članica. Jedinstveno tržište podrazumeva slobodno kretanje dobara, usluga, ljudi i kapitala (četiri fundamentalne slobode) u uslovima postojanja konkurencije. Budući da razlike u poreskim sistemima i poreskim politikama zemalja članica Evropske unije izazivaju diskriminacije, određeni stepen poreske harmonizacije postao je *conditio sine qua non*⁷ funkcionisanja jedinstvenog tržišta. Pod poreskom harmonizacijom treba razumeti proces uklanjanja poreskih barijera i razlika između poreskih sistema zemalja članica Evropske zajednice. Takođe, ona podrazumeva usklađivanje poreskog zakonodavstva između različitih zemalja članica i primenu direktiva Evropske unije u različitim oblastima poreskog prava.⁸

Značajne razlike u poreskom ili fiskalnom sistemu između različitih država mogu da deluju na trgovinu roba i usluga, kretanje kapitala, migraciju radne snage i na donošenje poslovnih odluka. Optimalnost zahteva da međunarodna trgovina, kretanje faktora proizvodnje i mesto proizvodnje nisu pod uticajem poreske politike. Iz tog razloga porezi bi trebalo da su neutralni, tako da su tokovi roba, usluga i faktora proizvodnje i specijalizacija proizvodnje isti sa i bez poreza. Prema rečima Hitrisa: „Opšti cilj poreske harmonizacije u EU je fiskalna neutralnost definisana kao jednak tretman za domaću proizvodnju i uveznu robu iz država članica. Harmonizacija nije pokušaj stvaranja idealnog fiskalnog sistema EU nego nacrt za ukidanje fiskalnih granica“⁹ Poreska harmonizacija u EU ima dva cilja:

- Da omogući konkurenciju između evropskih partnera podrazumevajući ukidanje poreskih granica i
- Ubrzanje procesa integracije i unifikacije tržišta.

Osnivački sporazumi su svojim odredbama obezbedili osnov za poresku harmonizaciju, međutim, nedostajući detalji su dopunjeni posebnim pravnim aktima koje su Komisiji predlagali i predlažu istraživački komiteti, a koje usvaja Savet kao Direktive i obavezuje države članice da ih primenjuju.

Iako se najčešće ističu prednosti poreske harmonizacije, postoje i mišljenja prema kojima je ona nepoželjna i štetna zato što svaka država najbolje poznaje preferencije svojih građana, i zato što bi u slučaju da propisi međudržavne zajednice zamene nacionalne fiskalne sisteme, usledio gubitak blagostanja i još više se smanjio prostor za delovanje nacionalnih ekonomskih politika. To je svakako jedan od razloga zašto se harmonizacija u praksi pokazala mnogo težom nego što je prvobitno bilo predviđeno. Iz ovih razloga najveći broj predloženih i do sada usvojenih direktiva ograničene su na harmonizaciju poreske strukture i poreskih baza, dok su ostvareni slabi rezultati u pogledu približavanja poreskih stopa. Na poreske stope se još uvek gleda kao na osetljivu stvar koja mora ostati u nadležnosti vlasti država članica.

Tabela 1. Stope poreza na dodatu vrednost članica EU i Kipra na dan 15.06.2014. godine¹⁰

Država/Poreska stopa	Opšta	Snižena	Snižena
Austria	20		10
Belgium	21	12	6
Bulgaria	20	9	
Croatia	25	13	5
Cyprus	19	5 i 9	
Czech Republic	21		15
Denmark	25		
Estonia	20		9
Finland	24	14	10
France	20	7 i 5,5	2,1
Germany	19	7	
Greece	23	13	6,5
Hungary	27	18	5
Ireland	23	13,5 i 9	4,8
Italy	22	10	
Latvia	21		10
Lithuania	21	9 i 5	

⁷ Prevod: *Conditio sine qua non* (lat.) – „Neophodan uslov“

⁸ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str.99

⁹ Hitris, T. (1998) *European Union Economics* (Prentice Hall, London) str.122

¹⁰ http://en.m.wikipedia.org/wiki/Value-added_tax (pristup stranici 15.06.2014. godine u 16.50h)

Luxembourg	15	12 i 9	6 i 3
Malta	18		5
Netherlands	21		6
Poland	23	8	5
Portugal	23	13	6
Romania	24	9	5
Slovakia	20		10
Slovenia	22		9,5
Spain	21	10	4
Sweden	25	6	12
United Kingdom	20		5

„Harmonizacija neposrednih poreza, bila je predmet pažnje odmah po usvajanju Rimskog ugovora, ali se od harmonizacije u domenu poreza na dohodak fizičkih lica odmah odustalo, a naponi su usmereni na usklađivanje oporezivanja pravnih lica. Porezi na imovinu nisu bili predmet razmatranja, budući da zbog nemobilne osnovice ne remete funkcionisanje jedinstvenog tržišta niti stvaranje distorzije¹¹.

U domenu harmonizacije oporezivanja dobili pravnih lica stavovi su bili sučeljeni između potrebe da se uspostavi 'centralizovana evropska politika oporezivanja kompanija' koja bi trebalo da uravnoteži zahteve za održavanjem nacionalnog fiskalnog suvereniteta, s jedne strane, i zahteva za eliminisanjem diskriminacije, poreske evazije, štetne poreske konkurencije i ekonomskog dvostrukog oporezivanja, s druge strane.^{12,13}

Procedura, u Evropskoj komisiji o poreskim pitanjima, odvija se po principu subsidijarnosti nastojeći da napravi balans između: a) decentralizacije, koja ima za cilj da se odluke donose na nivou koji najbolje reflektuje domaće prioritete i interese i b) centralizacije radi ostvarenja ekonomije obima. Uprkos dugogodišnjoj saradnji i pokušajima poreske harmonizacije, do sada raspoloživi podaci ukazuju na značajne razlike u poreskim sistemima između država članica Evropske unije.

Zvanično, Kipar je zasnovao jaku vezu sa Evropskom unijom prilikom potpisivanja Sporazuma o pridruživanju Evropskoj ekonomskoj zajednici (EEZ) 1973. godine. Treba napomenuti da je Evropska unija, u više navrata, pomogla unapređenje plana vodosnabdevanja, elektrodistribucije i plan komunalnog sektora na Kipru. Potpisani Sporazum 1973. godine, omogućio je Kipru razmenu dobara i usluga sa EEZ, tehničku saradnju, kao i saradnju po pitanju finansija. Ovaj Sporazum je trebao postepeno da se unapređuje, što je podrazumevalo smanjenje i eventualno ukidanje carina na industrijske i poljoprivredne proizvode, koji su predmet razmene između Kipra i država članica EEZ. U periodu od 1979. godine do 1998. godine, Evropska unija, tj. Evropska investiciona banka (European Investment Bank), obezbedila je tri velike pozajmice namenjene infrastrukturi Kipra.¹⁴

Kipar je zvanično podneo zahtev za kandidaturu Evropskoj zajednici 1990. godine, a već 1993. godine, uz saglasnost EU, dobio je status kandidata.

1995. godine, počeli su formalni pregovori o članstvu Kipra u EU. Međutim, postojala je očigledna prepreka na tom putu pridruživanja, a to je bila podela Kipra na grčki i turski deo. Predstavnici EU su više puta isticali da bi eventualno pridruživanje omogućilo, pored društveno-ekonomskog napretka, prevazilaženje razlika između dveju strana. Došavši do finalnih faza pregovora o pridruživanju EU, 1997. godine, objavljeno je da će EU poslati specijalnog izaslanika na Kipar, kako bi nadgledao napore snaga Ujedinjenih nacija da se dostigne političko primirje. Ustanovljeno je da Kipar može pristupiti EU tek nakon donošenja i potpune primene rešenja po pitanju političkih nesuglasica između grčkog i turskog dela ove zemlje.

Decembra 1999. godine, na veću u Helsinkiju, objavljeno je da rešenje političkih problema na Kipru, neće biti preduslov za njegov pristup EU, pošto pregovori predstavnika turskih i grčkih kiprana nisu bili uspešni.

1. maja 2004. godine, Kipar je postao punopravna članica Evropske unije, zajedno sa još devet zemalja – Češkom, Estonijom, Mađarskom, Letonijom, Litvanijom, Maltom, Poljskom, Slovačkom i Slovenijom. Prilikom pristupanja EU, Vlada Republike Kipar preuzela je na sebe obavezu pridruživanja ekonomskoj i monetarnoj Evropskoj uniji, i obavezu prihvatanja eura kao zvanične valute, čim se za to stvore neophodni uslovi.¹⁵

¹¹ Distorzija (grč. distortio) med. iskrivljavanje, iščašenje, uganuće nekog uda, prevrtanje (očima), krivljenje (Vujaklija, Milan, Leksikon stranih izraza i reči, Prosveta Beograd, 1980. god, str. 233)

¹² Ilić Popov, G., op. cit., str. 105

¹³ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 102

¹⁴ Rowan, Paul; Armstrong, Stephen, Cyprus & The European Union: A Case Study, <http://yale.edu/macmillan/pier> (Programs in International Educational Resources), pristup stranici 19.06.2014. godine u 01.38h

¹⁵ http://mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/eu01_en/eu01_en?OpenDocument - Ministarstvo spoljnih poslova Republike Kipar, (pristup stranici 19.06.2014. godine u 01.44h)

Od 1. januara 2008. godine Kipar se pridružio Evrozoni, i usvojio je evro (€)¹⁶ kao nacionalnu valutu.

Koliko je vremenom uloga Kipra u Evropskoj porodici zemalja postajala sve bitnija, tj. koliko je ona kroz istoriju uvek i bila važna, govori i podatak da je 1. jula 2012. godine Kipar preuzeo „kormilo“ predsedništva veća Evropske unije, na šest meseci, što se desilo prvi put od pridruživanja EU, a što predstavlja važnu prekretnicu za Republiku Kipar.

3. PORESKI SISTEM I POLITIKA OPOREZIVANJA NA KIPRU

Poreski sistem ne nastaje kao rezultat unapred definisanog, na naučnim principima zasnovanog plana, već pre na osnovu kompromisa različitih političkih snaga, pod uticajem istorijskog razvoja, kao i pritisaka da se pronađu novi izvori za finansiranje javnih rashoda, pa i pod idejom inostranog faktora.¹⁷

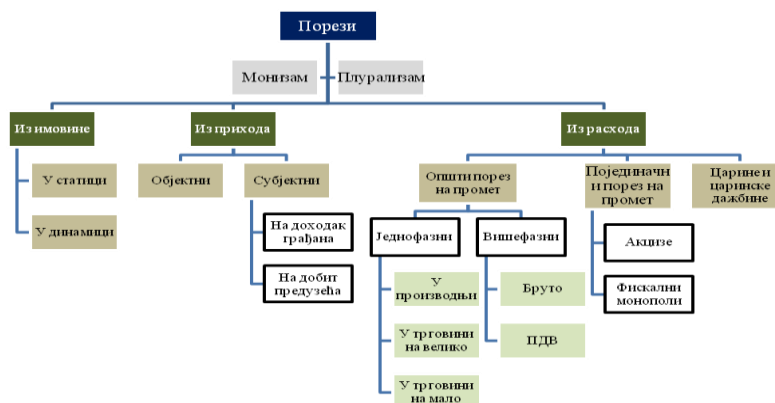
3.1 Klasifikacija poreza

Porezi jesu finansijski institut savremene države i njenih državnih entiteta za prikupljanje fiskalnih prihoda, pokriće budžetskih javnih rashoda i zadovoljenje javnih potreba. Porezi, kao takvi, su istorijska kategorija klasnog karaktera, čije su se mesto, uloga i značaj u finansijskoj i ekonomskoj nauci menjali u zavisnosti od razvoja društveno-ekonomskih formacija.¹⁸

Shodno tome, u poreskim sistemima savremenih država, postoji veliki broj poreza. Savremeni poreski sistemi svoju osnovu nalaze u konceptu poreskog pluralizma, te su stoga, poznate sledeće klasifikacije poreza:

- redovni i neredovni,
- objektni i subjektni,
- analitički i sintetički,
- fundirani i nefundirani,
- centralni i lokalni,
- neposredni (direktni) i posredni (indirektni).

Treba dodati još jednu, tzv. ekonomsku klasifikaciju, koja poreze deli prema tome da li se plaćaju iz imovine, prihoda ili rashoda. Videti Sliku 2.

Slika 2. Klasifikacija poreza¹⁹

Budući da u sistemima savremenih država postoji veliki broj poreza, u finansijskoj teoriji se javlja potreba za što boljom grupacijom istih, stoga i postoji više vrsta klasifikacija poreza, među kojima je i sledeća:²⁰

- neposredni i posredni porezi;
- objektni i subjektni porezi;
- analitički i sintetički porezi;

¹⁶ Naziv „euro“ zvanično je usvojen 16. decembra 1995. godine. Valuta je predstavljena svetskom finansijskom tržištu 1. januara 1999. godine, kao valuta koja treba da zameni „evropsku valutnu jedinicu“ (European Currency Unit – ECU), i tačno tri godine kasnije, valuta euro fizički ulazi u upotrebu i cirkulaciju novčanih sredstava (1. januar 2002. godine).

¹⁷ Popović, D., Nauka o porezima i poresko pravo, Savremena administracija, Beograd 1997. god, str. 482

¹⁸ Komazec, S., Ristić, Ž., Vučićević, S., Finansijska ekonomija, Savremena administracija, Beograd 1993. godina, str. 347

¹⁹ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 62

²⁰ Popović, D., Nauka o porezima i poresko pravo, Savremena administracija, Beograd 1997. god., str. 43

- opšti i namenski porezi;
- pretpostavljeni i faktički porezi;
- Ad valorem i specifični porezi;
- fundirani i nefundirani porezi;
- redovni i vanredni porezi;
- reparticioni i kvotitetni porezi;
- centralni i lokalni porezi;
- klasifikacija poreza OECD²¹.

3.2. Porez na imovinu

Imovina je skup stvari i imovinskih prava koja pripadaju jednom licu. Imovinu jednog lica čine njegove stvari, stvarna prava, njegova potraživanja (obligaciona prava) i eventualno autorsko i pronalazačko pravo. Imovinu jednog lica čine samo prava koja imaju imovinski karakter, koja se mogu izraziti u novcu. Obaveze fizičkog lica ne ulaze u njegovu imovinu.

Kod nas se često pojam imovine poistovećuje sa pojmom svojine, međutim „imovina“ je dosta širi pojam, jer pored svojine, ona obuhvata i ostala imovinska prava koja pripadaju jednom fizičkom licu.

Porezima na imovinu oporezuje se pravo vlasništva nad imovinom, promena vlasništva nad imovinom i uvećanje realne vrednosti imovine. Generalno pod imovinom se podrazumevaju različiti oblici realne (zemljište, kuće, stanovi, zgrade, poslovni prostor i sl.) i finansijske imovine (kapital).

Postoji nekoliko vrsta poreza na imovinu: (1) porez na imovinu u statici, (2) porezi na imovinu u dinamici, (3) porez na uvećanu realnu vrednost imovine.

3.2.1. Porez na imovinu u statici

Ovo je jedan od najstarijih poreza. To je redovan porez koji se plaća periodično, ne iz supstance (imovine), već iz obveznikovih prihoda. U pitanju je neposredan porez jer tereti neto vrednost imovine iskazane u novcu, bilo da je u svojini pravnih, bilo fizičkih lica. Predmet oporezivanja je nepokretna i pokretna (s mogućim različitim definicijama sadržaja) imovina.²²

Osnovicu poreza na imovinu predstavlja tržišna vrednost nepokretnosti. Tržišnu vrednost čini sadašnja knjigovodstvena vrednost za obveznika koji vodi poslovne knjige i tržišna vrednost koju utvrđuje nadležni poreski organ za ostale obveznike nepokretnosti.²³

Na Kipru, osnovica poreza na imovinu se računa prema tržišnoj vrednosti nepokretne imovine na dan 01. januar 1980. godine, i obračunava se vlasniku nepokretnosti na Kipru svakog 01. januara u godini. Ovaj porez se, prema poreskom sistemu R.Kipar, plaća svakog 30. septembra. U januaru 2013. godine, grupe poreskih obveznika i stope poreza na imovinu su izmenjene, i primenjuju se po vlasniku imovine, a ne po nepokretnosti. Poreski obveznici čija imovina ne prelazi vrednost od 12.500 eura (primenjujući tržišnu vrednost iz januara 1980. godine) su oslobođeni poreza na imovinu. Stope poreza na imovinu, date su u Tabeli 2.

Tabela 2. Poreske stope poreza na imovinu u R.Kipar²⁴

u €	Vrednost imovine (na 01.01.1980. u % godine)	Poreska stopa
do 40.000		0,625
od 40.000	-	0,8
120.000		
od 120.001	-	0,9
170.000		
od 170.001	-	1,1
300.000		
od 300.001	-	1,3
500.000		
od 500.001	-	1,5
800.000		
od 800.00	-	1,7

²¹ (Organization for Economic Co-operation and Development)

²² Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 107

²³ Komazec, S., Ristić, Ž., Vučićević, S., Finansijska ekonomija, Savremena administracija, Beograd 1993. godina, str. 380

²⁴ Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 44

²⁵ Minimalna vrednost poreza na imovinu je 75€

3.000.000	
preko 3.000.000	1,9

Sledeće nepokretnosti ne podležu porezu na imovinu, na Kipru:

- Javna groblja,
- Crkve i drugi religijski objekti,
- Javne bolnice,
- Škole,
- Državna nepokretna imovina,
- Strane ambasade i konzulati,
- Javni trgovi i druga javna mesta,
- Imovina pod turskom okupacijom,
- Objekti dobrotvornih i humanitarnih organizacija,
- Poljoprivredno zemljište u upotrebi.

3.2.2. Porez na imovinu u dinamici

Kod ovih poreza, svrha oporezivanja je prenos imovine sa jednog lica na drugo. Prelaz imovine može da bude sa naknadom ili bez nje.

3.2.2.1. Porez na prenos imovine s naknadom

Opravdanost postojanja ovog poreza objašnjava se rojnim argumentima teorijske i praktične prirode. Prvo, obe ugovorne strane prenosom imovine, svaka za sebe, ostvaruju određenu materijalnu korist koja uvećava njihovo bogatstvo, i to treba oporezovati. Drugo, ovaj porez predstavlja neku vrstu kompenzacije za rashode koje ima država obezbeđujući i garantujući transfer i korišćenje novostečene imovine. Treća teorija, koja je i najrealnija, polazi od toga da ni porezi na dohodak, ni porezi na potrošnju ne zahvataju ukupnu ekonomsku snagu obveznika. Jedan njen deo ostaje, drugi se akumulira i štedi. Njegovim aktiviranjem (investiranjem) otkriva se stvarna ekonomska snaga obveznika, do tada u punoj meri poreski neopterećena. Ova teza takođe ima i socijalnu komponentu, jer se ovim porezom ispravlja donekle poremećena ravnoteža koja je nastala većim oporezivanjem siromašnijih slojeva stanovništva regresivnim porezima na potrošnju.²⁶

Kada je Kipar u pitanju, porez na prenos imovine naplaćuje Odeljenje za istraživanje zemljišta, prema sledećem:

Tabela 3. Porez na prenos imovine s naknadom u R.Kipar²⁷

Tržišna vrednost imovine u €	Poreska stopa u %
do 85.000	3
od 85.001 – 170.000	5
preko 170.000	8

S namerom da se oživi tržište nekretnina na Kipru, kupoprodajni ugovori zaključeni između 02. decembra 2011. godine i 31. decembra 2016. godine, koji podležu PDV-u, biće oslobođeni od poreza na prenos imovine s naknadom, a oni koji ne podležu PDV-u, biće oslobođeni od 50% poreza na prenos imovine s naknadom.

3.2.2.2. Porez na prenos imovine bez naknade

Ova vrsta poreza na imovinu pojavljuje se u dva oblika: (1) porez na nasleđe i (2) porez na poklon.

Prilikom utvrđivanja objekta poreza na nasleđe postavlja se pitanje koja i kakva imovina ulazi u osnovu za oporezivanje, kao i pitanje da li celokupna imovina, ili samo njen deo kojim je naslednik ojačan.²⁸

S porezom na nasleđe nerazdvojan je porez na poklone. On se, *via facti*²⁹, pojavljuje kao nužna dopuna poreza na nasleđe. Poreski obveznik je obično poklonoprimalac, a poreske stope su progresivne i relativno visoke.³⁰

²⁶ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 108

²⁷ Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 48

²⁸ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 109

Za Republiku Kipar, karakterističan je slučaj prenosa imovine na porodično preduzeće. U tom slučaju, troškovi poreza na prenos imovine postoje, međutim, nakon pet godina (ako imovina i dalje bude pripadala preduzeću, i akcionari ostanu isti) trošak po osnovu poreza na prenos imovine se refundira, u potpunosti.

Ako se imovina prenosi sa preduzeća, čiji su akcionari supružnici i/ili njihova deca, na jednog od supružnika, ili njihovu decu, ili na rođaka (do trećeg kolena rodbinskih veza), porez na prenos imovine se računa prema vrednosti imovine, po sledećem:

- ako se imovina prenosi na jednog od supružnika – 8%,
- ako se imovina prenosi na dete – 4%,
- ako se imovina prenosi na rođaka – 8%.

U slučaju poreza na poklone, primenjuju se sledeće poreske stope:

- poklon roditelja svojoj deci – 0,2%,
- poklon jednog supružnika drugom – 0,4%,
- poklon rođaka rođaku (računa se do trećeg kolena rodbinskih veza) – 0,4%,
- poklon trustovima – u iznosu od 50 €.

Vrednost imovine u ovom slučaju, određuje se prema vrednosti od 01.01.1980. godine.³¹

Na Kipru, postoji i „porez na nepokretnosti opterećene hipotekom“, gde poreska stopa kod poreza na kreditnu hipoteku iznosi 1%. Kod prenosa kredita na drugu finansijsku instituciju, poreska stopa na novu hipoteku je niža od 1%, ili se naplaćuje u iznosu od 200 €.

Zanavljanje kredita³² iste finansijske institucije, predmet je oporezivanja u iznosu od 50 €. Ovog poreza su oslobođena svi prenosi na nepokretnosti pod hipotekom, ako se on vrši s jednog preduzeća na drugo, kao posledica reorganizacije istih.³³

3.3. Porez na dohodak fizičkih lica

Dohodak je novčana vrednost neto povećanja mogućnosti potrošnje pojedinca u određenom periodu. Dakle, dohodak je jednak zbiru stvarne potrošnje i neto prirasta imovine. Tu se podrazumevaju: zarade i drugi dohodci od rada, dividende, kamate i drugi dohodci od kapitala, prihodi od imovine, uvećanje vrednosti imovine i dr.

U teoriji o javnim finansijama postoji podela po pitanju poreskih obveznika kada je u pitanju porez na dohodak fizičkih lica. S toga, postoje dve vrste slučaja: (1) kada se kao obveznik uzima pojedinac, (2) kada se kao obveznik uzima porodica, jer se na taj način vrednuje način raspolaganja ostvarenim dohodkom, i to pomoću jedne od tri metode (metoda deobe dohotka, metoda porodičnih kvota, metoda dvostruke poreske lestvice).

OECD³⁴ - Organizacija za ekonomsku saradnju i unapređenje, 2007. godine, izvršila je analizu poreza na dohodak fizičkih lica na Kipru, kao deo njihove serije objavljivanja radova na temu „pomoći i zarada“, i tim istraživanjem je predstavila obe vrste slučaja poreskog obveznika, i kada se radi o pojedincu, i kada se za poreskog obveznika uzima porodica. Konkretni grafici i proračuni, ove analize, prezentuju poreze, poreske koristi, neto prihode, i proračunate „marginalne efektivne poreske stope“ porodica u Republici Kipar, gde je jedan od članova neposredno zasnovao radni odnos, i čija se zarada procentualno kreće u opsegu od 0 do 200% prosečne zarade ranika u proizvodnom sektoru na Kipru (Slika 3 i 4).

²⁹ Prevod: Via facti (lat.) – „Na taj način“

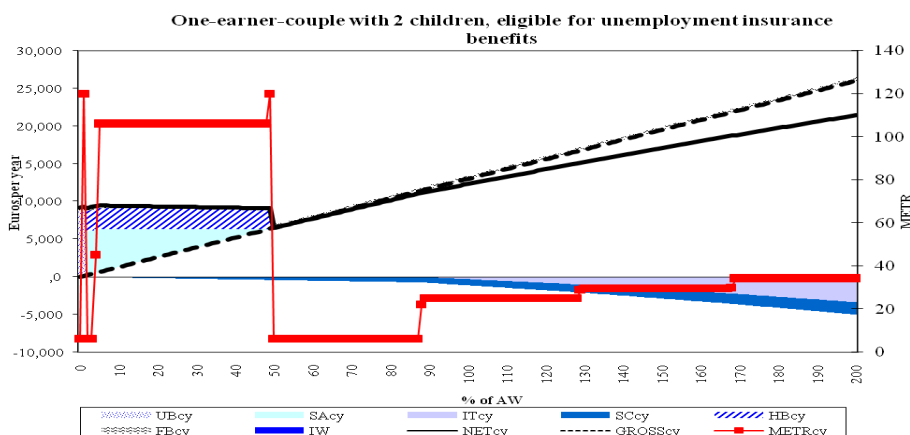
³⁰ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 110

³¹ Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 49

³² Ako se hipotekom obezbeđuju potraživanja koja bi mogla nastati iz odobrenog kredita.

³³ Cyprus, Tax Facts 2013, Deloitte - Tax Services, str. 43

³⁴ (Organization for Economic Co-operation and Development)

Slika 3. Slučaj četvoročlane porodice na Kipru (dvoje dece od 4 do 6 godina), gde je samo jedan od supružnika u radnom odnosu³⁵

Legenda:

GROSS (Gross employment income) – Bruto prihod zaposlenog

NET (Net income: GROSS – IT – SC + SA + UB + HB + FB + IW) – Neto prihod

IT (Income tax) – Porez na dohodak fizičkih lica

SC (Employee's Social security Contributions) – Doprinos za socijalno osiguranje zaposlenog

SA (Social Assistance or minimum income benefits) – Socijalna pomoć

UB (Unemployment Benefits) – Pomoć nezaposlenima

HB (Housing-related cash Benefits) – Stambeni dodatak

FB (Family Benefits) – Porodični (dečiji) dodatak

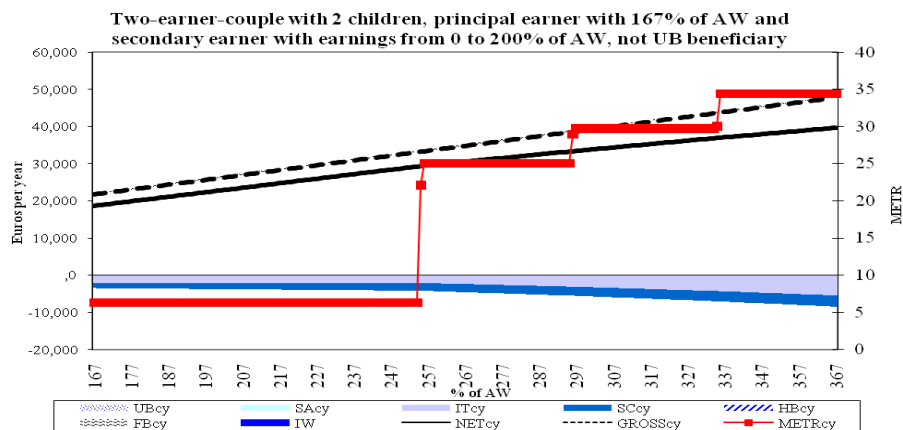
IW (In-Work or employment-conditional benefits) – Radni dodatak

PoAW (Percent of AW) – Procenat od prosečne zarade zaposlenog u proizvodnji

AW (The Average Production Worker wage) – Prosečna zarada zaposlenog u proizvodnji

YEAR (The year of the model run) – Tekuća godina

METR (Marginal Effective Tax Rate: $1 - (\text{change in NET} / \text{change in GROSS})$) – Marginalna efektivna poreska stopa: $1 - (\text{promena neto prihoda} / \text{promena bruto prihoda})$

Slika 4. Slučaj četvoročlane porodice na Kipru (dvoje dece od 4 do 6 godina), gde drugi supružnik zarađuje 67% prosečne zarade zaposlenog u proizvodnom sektoru³⁶

U prvom slučaju uočava se drastična promena marginalnih efektivnih poreskih stopa, kada je procenat zarade od prosečne plate zaposlenog u proizvodnom sektoru mali, ali baš u tom procentualnom opsegu (0-50%), zaposleni i ostvaruje pravo na socijalnu pomoć i stambeni dodatak, pa to donekle kompenzuje nisku zaradu. Kako taj procenat raste, logično, rastu i bruto i neto prihodi zaposlenog, međutim, tada se pojavljuju i davanja, u vidu doprinosa za nezaposlenost, kao i uvećan porez na dohodak fizičkog lica, dok marginalna efektivna poreska stopa, koja zavisi upravo od bruto i neto prihoda, postaje sve stabilnija, i ima pravilan rast.

U drugom slučaju, uočavaju se znatno veće zarade, budući da je situacija drugačija, zato što i drugi supružnik ima zasnovan radni odnos sa minimumom od 167% od prosečne plate zaposlenog u

³⁵ <http://www.oecd.org/els/social/workincentives> (pristup stranici 19.06.2014. godine u 15.00h)

³⁶ <http://www.oecd.org/els/social/workincentives> (pristup stranici 19.06.2014. godine u 15.00h)

proizvodnom sektoru, s tim što oni sada ne ostvaruju pravo na pomoć nezaposlenima. Očigledno je da sa porastom ovog procenta, raste i godišnja zarada supružnika, što automatski povlači sa sobom i više poreske stope, kako na dohodak fizikih lica, tako i marginalne efektivne.

Postoji i druga bitna klasifikacija poreza na dohodak fizičkih lica, a obuhvata utvrđivanje rasprostiranja poreske obaveze, i na osnovu nje se ovi porezi definišu i na Kipru. Tu, takođe, postoje tri „metode“: (1) po osnovu državljanstva, (2) po osnovu rezidentstva i (3) po osnovu izvora dohodka. Druga dva osnova su karakteristična za R.Kipar, budući da se poreski obveznici određuju po osnovu rezidentstva, što je usko povezano sa izvorima dohodaka. Naime, fizičko lice je rezident na Kipru, ukoliko na toj teritoriji provede više od 183 dana u kalendarskoj godini. Rezidentna lica plaćaju porez na dohodak koji ostvare u zemlji.

3.3.1. Porezi po odbitku

3.3.1.1. Porez na zarade

Predmet oporezivanja je zarada koja se ostvaruje po osnovu radnog odnosa, ali i druga primanja zaposlenog. Poreske stope koje se primenjuju kod poreskih obveznika su sledeće:

Tabela 4. Porez na zarade u Republici Kipar³⁷

Oporeziv iznos zarade u poreskoj godini u € (iznos zarade dat je na godišnjem nivou)	Poreska stopa u %
do 19.500	0
od 19.501 – 28.000	20
od 28.001 – 36.300	25
od 36.301 – 60.000	30
preko 60.000	35

Poreskom solobođenju podležu sledeće kategorije prihoda, koja se odnose na ostala primanja zaposlenog:

Kamate (ne odnosi se na kamate koje proizilaze iz redovnih poslovnih aktivnosti lica, ili aktivnosti koja su blisko povezana sa njima) – ceo iznos;

Dividende (izvor su posebnog doprinosa za odbranu u R.Kipar) – ceo iznos;

Primanja po osnovu bilo kog radnog odnosa fizičkog lica u R.Kipar, koje pre zasnivanja radnog odnosa nije bilo rezident. Poresko oslobođenje važi za period od 5 godina, počevši od 01. januara 2012. godine, pod uslovom da godišnja zarada zaposlenog prelazi 100.000 eura – 50% od primanja zaposlenog;

Primanja po osnovu bilo kog radnog odnosa fizičkog lica u R.Kipar, koje pre zasnivanja radnog odnosa nije bilo rezident. Poresko oslobođenje važi za period od 3 godine, počevši od 01. januara godine u kojoj je fizičko lice stupilo u radni odnos – 20% primanja, sa maksimalnim godišnjim iznosom od 8.550 eura;

Prihodi od naplaćenih usluga, pruženih na teritoriji izvan R.Kipar, u trajanju dužem od 90 dana u poreskoj godini, ka korisniku usluga koji nije Kiparski rezident – ceo iznos;

Prihod od stalnog poslovanja u inostranstvu, pod određenim uslovima – ceo iznos;

Paušalni iznos primanja zbog penzionisanja (otpremnina), ili zbog povređivanja na radu / smrtnog slučaja – ceo iznos;

Prihodi fizičkih lica od isplata odobrenih novčanih sredstava – ceo iznos;

Prihod od prodaje hartija od vrednosti – ceo iznos.

Kada se govori o porezima na zarade, u poreskom sistemu Kipra postoje tri kategorije doprinosa, koji terete zarade zaposlenih i u javnom i u privatnom sektoru, i fizička lica koja su u penziji, ali se povremeno bave nekim poslom u privatnom sektoru, i za to dobijaju određenu naknadu. To su: (1) poseban doprinos za odbranu, (2) posebni doprinosi zaposlenih i pensionera, (3) doprinosi za socijalno osiguranje.

Poseban doprinos za odbranu, kao kategorija poreza na zarade, izvor oporezivanja nalazi u ostalim primanjima fizičkih lica na Kipru, kao što su prihodi od dividendi i „pasivni“ prihodi od kamata fizičkih lica (poreskih obveznika), koji pod određenim uslovima plaćaju i pravna lica. Poreske stope date su u Tabeli 5.

³⁷ Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 3

Tabela 5. Poreske stope posebnog doprinosa za odbranu u R.Kipar³⁸

Vrsta primanja	Poreske stope u %	
	Fizička lica	Pravna lica
Prihodi od dividendi iz rezidentnih preduzeća	17	0
Prihodi od dividendi iz nerezidentnih preduzeća	17	0
Prihodi od kamata, iz redovnih poslovnih aktivnosti	0	0
Ostali prihodi od kamata	30	30
Prihodi od izdavanja zemljišta	3	3

U slučaju kada ukupna primanja fizičkog lica (uključujući i kamate) ne prelazi 12.000 eura u poreskoj godini, poreska stopa na prihod od kamata je smanjena na 3%, umesto 30%.

Posebni doprinosi zaposlenih i penzionera, terete upravo zaposlene i penzionere (koji dobijaju određenu naknadu za povremen rad u privatnom sektoru) kao platežno najsposobnije kategorije stanovništva. Ovaj porez država ubira na republičkom nivou, što znači da nema izuzetaka. Glavni cilj ovog oporezivanja je jačanje javnih finansija. Poreska osnovica je bruto mesečna zarada. Poreske stope date su u Tabeli 6.

Tabela 6. Posebni doprinosi zaposlenih i penzionera³⁹

Bruto mesečna primanja u €	Poreske stope u %	
	Zaposleni / penzionisani u javnom sektoru	Zaposleni / penzionisani u privatnom sektoru
2013. godina		
do 2.500	0	0
od 2.500 – 3.500	2,5	2,5 ⁴⁰
od 3.501 – 4.500	3	3
preko 4.500	3,5	3,5
2014. godina		
do 1.500	0	0
od 1.501 – 2.500	2,5	2,5
od 2.501 – 3.500	3	3
preko 3.500	3,5	3,5

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 6. može se zaključiti, da je usled pomeranja donje granice oporezivanja bruto mesečnih primanja, sa 2.500 na 1.500 eura, država učinila napor, da se procenat udela ukupnih poreza u BDP-u poveća (13% na kraju 2013. godine)⁴¹, i samim tim izvrši uticaj na ukupan bilans uspeha Republike Kipar u 2014. godini.

Poreska stopa doprinosa za socijalno osiguranje u R.Kipar za 2014. godinu iznosi 7,8%, dok je za prethodnu godinu ona iznosila 6,8%.

Ostali doprinosi koje Republika Kipar ubira od primanja zaposlenih su (1) doprinosi za sindikalni fond – 2%, (2) doprinosi fonda za nezaposlenost – 1,2%, (3) doprinosi fonda za industrijski razvoj i (4) doprinosi fonda za korišćenje godišnjih odmora zaposlenih – 8%.

3.3.1.2. Porez na prihode od kapitala

Predmet oporezivanja su prihodi kapitala i to: kamate, dividende i tzv. honorari (eng. Royalties). Prema zakonodavstvu Republike Kipar, porez na prihode od kapitala regulisan je pomoću mera za sprečavanje, odnosno eliminaciju dvostrukog pravnog oporezivanja. Naime, bilateralnim merama, tj. davanjem saglasnosti o zaključivanju konvencije o izbegavanju dvostrukog pravnog oporezivanja, dve države se odriču dela svog poreskog suvereniteta.

³⁸ Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 23

³⁹ Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 10

⁴⁰ Minimum u iznosu od 10€, isto važi i za 2014. godinu.

⁴¹ Consolidated accounts of central Government and administered funds on a cash basis, Budgets and Fiscal Control Directorate, Ministry of Finance of Cyprus

Konvencijom se određuje na koje se poreze sporazum odnosi, u ovom slučaju na poreze na prihode od kapitala, zatim, kojoj državi pripada pravo oporezivanja prihoda od kapitala, propisuju se pravila u vezi s tim oporezivanjem i definišu se metode kojima će se izbeći pojava dvostrukog oporezivanja.

Republika Kipar ima sklopljen ugovor o izbegavanju dvostrukog oporezivanja na prihode od kapitala sa 45 zemalja sveta, između ostalih i sa Srbijom. Poreske stope kreću se u rasponu od 0% (npr. Kuvajt – dividende i kamate) do 25% (Grčka – dividende).⁴²

3.3.2. Porezi po rešenju nadležnog organa

U ovu kategoriju poreza na dohodak fizičkih lica ubraja se, između ostalog i porez na kapitalne dobitke, koji je od bitnog značaja za poreski sistem Kipra.

Kapitalnim dobitkom smatra se prihod koji obveznik ostvari prodajom, odnosno drugim prenosom uz naknadu: (1) stvarnih prava na nepokretnostima, (2) trajnog prava korišćenja i prava gradnje na gradskom građevinskom zemljištu, (3) prava intelektualne svojine, (4) udela u imovini pravnih lica, akcija i ostalih hartija od vrednosti, osim dužničkih hartija od vrednosti, (5) investicione jedinice otkupljene od otvorenog investicionog fonda, (6) investicione jedinice dobrovoljnog penzijskog fonda i (7) akumuliranih sredstava po osnovu isplate sa računa člana dobrovoljnog penzijskog fonda.⁴³

Na Kipru, porez na kapitalne dobitke se primenjuje po poreskoj stopi od 20%, na prihode od prenosa imovine koja se nalazi na Kipru, na prihode od prenosa/prodaje akcija preduzeća koja poseduju nepokretnu imovinu, ne računajući akcije koje su predmet razmene dobara.

Poreskom oslobođenju podležu sledeće kategorije prenosa nepokretne imovine:

- prenos u slučaju smrti;
- poklon roditelja detetu/jednog supružnika drugom/jednog rođaka drugom;
- poklon preduzeću, gde su akcionari preduzeća ujedno i članovi porodice poklonodavca pet godina nakon izvršenog prenosa;
- poklono porodičnog preduzeća akcionarima, čija je imovina stečena putem poklona, i da imovina bude u posedu poklonoprimeca najmanje tri godine;
- poklon u dobrotvorne svrhe i Vladi;
- prenosi kao posledica reorganizacije;

razmena imovine, koja je omogućila sticanje dobiti koja je upotrebljena za sticanje druge imovine.

3.4. Porez na dobit preduzeća

Porez na dobit preduzeća⁴⁴ spada u najznačajnije oblike javnih prihoda, iako nema bilansnu izdašnost poput poreza na dohodak građana ili opšteg poreza na promet. Međutim, poseduje vrlo izraženu razvojnu i stabilizacionu funkciju. To je složen poreski oblik, pogodan i rado korišćen za realizaciju brojnih ekstrasfiskalnih ciljeva oporezivanja, posebno mikro i makroekonomskih ciljeva oporezivanja.⁴⁵

Dobit je cilj poslovanja preduzeća za njene vlasnike. Dok dobit predstavlja uvećanje neto vrednosti imovine preduzeća, gubitak je umanjenje te vrednosti. Da bi upravljali preduzećem, vlasnicima je neophodan bilans uspeha. U njemu se utvrđuje ostvarena dobit ili gubitak u izveštajnom periodu.

Kako se porezi razrezuju u određenoj srazmeri sa ekonomskom sposobnošću poreskog obveznika, preduzeću se oporezuje njegova ostvarena dobit. Dakle, utvrđivanje ostvarene dobiti ili gubitaka u bilansu uspeha preduzeća ima dve namene. Izveštajni bilans uspeha potreban je vlasnicima i upravljačima kao zbir informacija o ostvarenom poslovanju i indikatorima za uticanje na njega. Poreski bilans, kao specijalni bilans, služi za utvrđivanje dobiti ili gubitka u svrhu određivanja poreske obaveze.⁴⁶

Kada govorimo o Republici Kipar, porezu na dobit preduzeća podleže dobit rezidentnih preduzeća na Kipru. Ostvarena dobit nerezidentnih preduzeća se oporezuje samo ako je ona ostvarena kroz poslovne aktivnosti koje su posledica osnivanja filijale tog preduzeća na Kipru, i ako se izvori određene dobiti preduzeća nalaze na Kipru.

Ono po čemu je Kipar karakterističan, i zbog čega ima epitet „poreskog raja“ je upravo poreska stopa poreza na dobit preduzeća, ali i niz drugih poreskih podsticaja, pa samim tim, privlači i strane investicije.

⁴² Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 56-59

⁴³ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 129

⁴⁴ U Republici Kipar se ovaj porez naziva „korporacijski porez“

⁴⁵ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 131

⁴⁶ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 134

Naime, ofšor⁴⁷ nadležnost Kipra je specijalizovana za usluge kao što je uvođenje ofšor preduzeća/kompanija, ofšor osiguranja i položaj kiparskih trustova među drugim ofšor uslugama.

Kipar je zemlja koja je „tražena“ zbog „ofšor poreskog raja“. Kao član Evropske unije, Kipar ima stroge zakone koji štite ofšor finansijski sektor u svojoj nadležnosti. Dakle, ova zemlja se posmatra kao zemlja u kojoj postoji poreski raj upravo zbog povoljnog poreskog sistema, posebno kada su u pitanju ofšor kompanije⁴⁸ i domaća preduzeća. Ovakav poreski ambijent na Kipru veoma je popularan među evropskim investitorima i privrednicima.

Preduzeće osnovano na Kipru, može da se zove međunarodno privredno društvo, ako su svi njegovi vlasnici stranci. Kiparska preduzeća mogu se koristiti za investicije i kao trgovinska preduzeća. Poreski raj Kipra nameće istu poresku stopu za sva preduzeća koja su osnovana u skladu sa jurisdikcijom.

Kompanije na Kipru plaćaju porez po poreskoj stopi od 12,5% na svoju godišnju ostvarenu dobit. Porez po odbitku se ne primenjuje na isplatu dividendi preduzećima. Takođe, na Kipru nema tzv. „poreza na bogatstvo“ (wealth tax). U Tabeli 7. dat je pregled poreskih stopa poreza na dobit preduzeća svih članica EU.

Tabela 7. Poreske stope poreza na dobit preduzeća u EU i R.Kipar⁴⁹

Država	Poreska stopa u %	Država	Poreska stopa u %
Austria	25	Italy	31,4
Belgium	33,99	Latvia	15
Bulgaria	10	Lithuania	15
Croatia	20	Luxembourg	28,59
Cyprus	12,5	Malta	35
Czech Republic	19	Netherlands	20 i 25
Denmark	24,5	Poland	19
Estonia	21	Portugal	12,5-27,5
Finland	20	Romania	16
France	33,3	Slovakia	22
Germany	30,175	Slovenia	17
Greece	26	Spain	30
Hungary	10-19	Sweden	22

Poreski ambijent na Kipru poznat je i po ofšor bankarstvu. Na poslovanje mnogih ofšor bankarskih institucija i njihove bankarske račune, se primenjuju niske poreske stope. Poreska oslobođenja postoje kada su u pitanju kamate ofšor banaka, pa su s toga, ofšor bankarski računi dobre investicije.

Kiparski međunarodni trustovi imaju svoje prednosti koje se ogledaju u omogućavanju formiranja trustova, koji su oslobođeni plaćanja poreza na dobit van Kipra. Dividende i kamate trustova se ne oporezuju. Takođe, privatnost trustova je zagarantovana. Imena vlasnika trustova se ne prosleđuju matičaru/registru, i oni nemaju obavezu da izrađuju finansijske izveštaje ka bilo kom nivou vlasti na Kipru.⁵⁰

Status rezidentnog preduzeća ima preduzeće kojim se upravlja sa teritorije Republike Kipar.

Najbitnija poreska oslobođenja obuhvataju sledeće kategorije:

- prihodi od kapitala – ceo iznos;
- dividende – ceo iznos;
- kamate koje nisu nastale kao posledica redovnih poslovnih aktivnosti preduzeća, ili su blisko povezana sa njima – ceo iznos;
- dobit od osnivanja filijale preduzeća u inostranstvu, pod određenim uslovima – ceo iznos.

Kod savremenih poreskih sistema postoje brojne podsticajne mere kojima se poreski teret olakšava ili kojima se poreski obveznik oslobađa poreske obaveze. Pošto je porez na dobit preduzeća takav da se preko njega ostvaruju brojni poreski ciljevi na makroekonomskom nivou, poreski podsticaji su neizostavni deo poreza na dobit preduzeća.

⁴⁷ Ofšor (eng. Offshore) – udaljeno od obale (prevod), a u odnosu na poslovanje, odnosi se na poslovne aktivnosti koje se realizuju u saradnji sa drugim državama, kao što su registracija ovakvih preduzeća ili bankovnih računa. Ofšor poslovanje je poslovanje sa prednostima. U većini slučajeva ofšor za domaće preduzetnike znači poslovanje sa preduzećima u inostranstvu.

⁴⁸ Ofšor kompanija je društvo ili preduzeće koje se osniva u „ofšor državi“, gde se mogu dobiti poslovne slobode, poslovne prednosti i mogućnosti, koje se inače ne mogu ostvariti u vlastitoj državi.

⁴⁹ http://www.en.m.wikipedia.org/wiki/Tax_rates_of_Europe (pristup stranici 23.06.2014. godine u 18:39h)

⁵⁰ http://www.taxhavens.biz/european_tax_havens/tax_haven_cyprus/

Iako je u mnogim zemljama primećena restriktivna politika pružanja poreskih podsticaja, a u skladu sa „slobodnom ekonomijom“, kakvu ima Kipar, u ovoj zemlji pored gore navedenih poreskih oslobođenja postoje i brojni podsticaji koji stimulišu privredni razvoj, a to su⁵¹:

- provizija koja se dobija po osnovu 25% umanjenja oporezivog prihoda, koji se ubira od radnika preduzeća, za svako novo zaposleno lice;
- poresko oslobođenje u celosti za kapitalnu potrošnju sredstava na inovacije, istraživanja, uspostavljanje tehničko-tehnoloških komunikacija i na obnovljive izvore energije, koje traje do 2016. godine;
- produžetak poreskog oslobođenja od minimum 20% na potrošnju kapitala na druge aktivnosti, do 2016. godine.

Posebno se izdvaja poreski podsticaj u vidu poreskog oslobođenja vlasnika, zakupca ili menadžera brodova (koji plove pod kiparskom zastavom ili zastavom članica EEZ), od plaćanja direktnih poreza i poreza prema tonažnom režimu R.Kipar, prilikom realizacije određenih aktivnosti, iz domena brodarstva. Lična primanja oficira zaposlenih na brodu i njihove posade, takođe ne podležu porezu.

U poreskom sistemu Kipra, kao i u drugim savremenim poreskim sistemima, postoji grupno oporezivanje, gde grupu preduzeća čine matično preduzeće i njene filijale. Poresko konsolidovanje, u okviru reorganizacije preduzeća, a u cilju prebijanja dobitaka i gubitaka između preduzeća unutar iste grupe, postoji i kao takvo prati isključivo odredbe o poreskom konsolidovanju Direktive Evropskog komiteta.

Međutim, u svemu tome postoji neslaganje između Direktive EK i same reorganizacije preduzeća, zato što su odredbe Direktive šire u odnosu na pomenute reorganizacije. Naime, prema odredbama Direktive, poresko konsolidovanje se primenjuje na bilo koje pravno lice, bez obzira na rezidentstvo i nije ograničeno na međudržavne reorganizacije u okviru EU, već pokriva bilo koju reorganizaciju, uključujući i rezidentne i nerezidentne kompanije/preduzeća. Ove promene u strukturi preduzeća podrazumeva poresko oslobođenje po pitanju PDV-a, takse za poštarinu i poreza na prenos imovine.⁵²

U poslednjih godinu dana, Republika Kipar, zapala je u krizni period. Naime, kada je kiparska Vlada primorala investitore, većinom iz Rusije, da plate deo međunarodnog zajma prošlog proleća, kompanije kojima savetovanište pomaže da se uključe u život i rad na ovom ostrvu (takođe većinom iz Rusije), želele su da znaju kako mogu da se što pre izbave iz te situacije.

Međutim, poslednjih par meseci, kiparski ekonomski ambijent je doživeo prilično veliku promenu. Ruski investitori počeli su da se vraćaju na ostrvo, iako su spadali u kategoriju stranih investitora koje su, kiparska Vlada i njeni strani zajmodavci, imali nameru da kazne, kada su zvaničnici ovdašnju ekonomiju pokušali da preobrate u nešto više od inostranog porezničkog utočišta, čije su banke „skretale pogled“, dok se novac sumnjivog porekla ulivao iz inostranstva.⁵³

Godinu dana nakon pozajmice, privreda Kipra je i dalje u teškoj situaciji i bankarski sistem je polovina svoje pređašnje veličine. Nezaposlenost je skočila na 17,5% sa prošlogodišnjih 14%, dok je nezaposlenost mladih preko 40%.

Jedan od unosnih poslova je inkorporiranje stranih kompanija u ovdašnji sistem. Kipar je ponovo omiljeno poreziničko utočište, čak i posle međunarodnog zajma kojim su zvaničnici primorali Vladu da poveća visinu poreza na dobit preduzeća sa 10% na 12,5%, što je daleko ispod nemačkih 29,5% i francuskih 33,3%.

Kao rezultat toga, sada postoji oko 273.000 kompanija (od čega je 1.454 preduzeća registrovano samo u januaru ove godine) na ukupnom kiparskom registru. To je zadivljujući broj za zemlju čija populacija broji samo 838.897 stanovnika.

„Bogati Rusi vole ovu zemlju, i nastaviće da dolaze“ – navodi u svom članku Liz Alderman, dobitnica nagrade Nju Jork Tajmsa u 2013. godini, za pisanje o ekonomiji u svetu. Ljudi su i dalje zainteresovani jer su zakonski i poreski sistemi stabilniji nego u Rusiji, i smatraju da je pretnja od još jedne finansijske krize daleko.

3.5. Porezi na potrošnju

Ovo je jedan od najstarijih poreskih oblika, budući da postoji još iz antičkog perioda u vidu poreza na promet i različitih vrsta akciza.

Moderan porez na promet nastao je kao vanredni porez u Prvom svetskom ratu, u Nemačkoj 1916. godine i u Francuskoj 1917. godine. Kada je reč o našoj zemlji, krajem 19. veka porez na promet je bio u sistemu javnih prihoda Srbije. Zatim u periodu Velike svetske ekonomske krize, porezna promet

⁵¹ Driving the change: Cyprus pushes for economic growth | World Finance (pristup stranici 18.06.2014. godine u 15.00h)

⁵² IBFD TaxTravel Companions, The EU Accession States Tax Memo, IBFD Publications BU, 2004 International Bureau of Fiscal Documentations)

⁵³ Alderman, L., Russians Return to Cyprus, a Favourite Tax Heaven, New York Times, feb. 17, 2014.

prerasta iz vanrednog u redovni porez i postaje jedanodnajasprostranjenijih poreskih oblika u savremenom svetu.⁵⁴

Klasifikacija poreza na potrošnju, izgleda ovako: (1) porezi na promet dobara i usluga, (2) akcize, (3) dobit fiskalnih monopola, (4) ostale vrste poreza na potrošnju i (5) druge dažbine.

Kada govorimo o porezu na promet dobara i usluga na Kipru, sigurno je najinteresantnije pitanje neto svefaznih poreza na promet, odnosno PDV (porez na dodatu vrednost), grč. ΦΠΑ (Φορος Προστιθεμνης Αξιας).

Porez na dodatu vrednost predstavlja opšti porez na potrošnju koji se obračunava i plaća na isporuku dobara i pružanje usluga, u svim fazama proizvodnje i prometa dobara i usluga, kao i na uvoz dobara. PDV je porez kojim se zamenjuje postojeći porez na promet proizvod i usluga, i u svakoj fazi proizvodno-prometnog ciklusa, obračunava se i plaća porez na onaj deo vrednosti koji je dodat u toj fazi.⁵⁵

Samim postojanjem ovog poreza vrši se uspostavljanje prihodno efikasnijeg i pravednijeg poreza na potrošnju, koji je, takođe, efikasan i u borbi protiv „sive ekonomije“. On je svakako bio preduslov za stupanje Kipra u EEZ, a potom i EU 2004. godine.

Poreske stope poreza na dodatu vrednost u Republici Kipar, su sledeće⁵⁶:

- opšta poreska stopa od 19%, važi od 13. januara 2014. godine;
- snižena stopa od 9%, važi od 13. januara 2014. godine, primenjuje se na usluge prevoza taksijem i autobusom;
- snižena stopa od 5%, koja se između ostalog primenjuje na građevinske ugovore od 1.10.2011. godine pa na dalje, i konkretno se odnosi na sticanje/gradnju stambene nepokretnosti, koja će fizikom licu biti stalno mesto boravka narednih 10 godina i
- snižena poreska stopa od 0%.

Poreska oslobođenja postoje u sledećim slučajevima:

- izdavanje nepokretne imovine (izdavanje imovine sa mogućnošću otkupa se ne računa);
- većina bankarskih i finansijskih usluga, i usluge osiguranja;
- većina bolničkih, medicinskih i zubarskih usluga;
- kulturno-edukativne i sportske aktivnosti;
- zalihe nepokretnosti, uključujući zalihe zemljišta i pomoćnih zgrada;
- poštanske usluge;
- listići za lutriju, kladioničarski tiketi za fudbal i konjičke trke;
- usluge menadžmenta pružene zajedničkim fondovima.

Jedna od vrsta poreza na potrošnju, koja takođe postoji na Kipru, jeste i porez na upotrebu, držanje i nošenje dobara. Ovim porezom se ne oporezuje pravo svojine nad nekim dobrom, već obavljanje određenih aktivnosti koje su vezane za ta dobra.

Na primer, poreska stopa za postrojenja i opremu je od 10-15%, objekte od 3-33%, vozila i načine prevoženja 4,5-25%, druge aktivnosti (TV, kopjuterski hardver i softver, generatori za snagu vetra, drugi alat i sl.) od 10-50%.

ZAKLJUČAK

Порези представљају врло комплексну али и динамичну појаву. Једном формиран порески систем није непроменљив, већ напротив, он мора да буде еластичан, и да тежи сталном прилагођавању новим условима и ситуацијама у привредном окружењу, како би се остварили циљеви опорезивања, па самим тим оправдало постојање пореског система једне државе, и на крају постигли жељени макроекономски резултати.

Као и порески системи осталих земаља Европе и света, ни порески систем Кипра није беспрекоран и савршен, што је вероватно немогуће постићи због саме природе пореза као инструмента јавних прихода.

Конкретно, једна од нелогичности је везана за порез на имовину у статистици, што је у раду и наглашено, а односи се на процену тржишне вредности имовине од стране пореског органа, која се врши према тржишним вредностима из 1980. године, док се у поређењу са нашим пореским системом, на пример, та процена тржишне вредности имовине врши према вредности последњег дана у години која претходи обрачуну трошкова пореза на имовину.

Међутим, уопштено посматрано, сматрамо да релативно сложен порески систем Кипра, има доста својих погодности и пореских подстицаја, а све у складу са вођењем „слободне економске политике“ ове државе, који стварају погодно привредно окружење и самим тим привлаче улагања како домаћих, тако и страних инвеститора.

⁵⁴ Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa (Beograd, 2011. godine), str. 145

⁵⁵ <http://www.poreskauprava.gov.rs/sr/pravna-lica/pdv/opste-o-pdv> (pristup stranici 23.06.2014. godine u 02.57h)

⁵⁶ Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014), str. 34-44

Због специфичних пореза и доприноса који се убирају од физичких и правних лица у Републици Кипар, као и због бројчаности пореза и такси у читавом пореском систему Кипра, све је чешћа појава ангажовања пореских саветника, како би се порески обвезници што боље снашли у подмиривању својих пореских обавеза, у условима Светске економске кризе. Њене се последице и даље показују у виду дефицита биланса успеха државе, што даље повлачи реформу пореског система, а то порески обвезници најбоље примете.

LITERATURA

1. Raičević, B., Radičić, M., Javne finansije - teorija i praksa, Beograd, 2011. godina,
2. Komazec, S., Ristić, Ž., Vučićević, S., Finansijska ekonomija, Savremena administracija, Beograd 1993. godina,
3. Popović, D., Nauka o porezima i poresko pravo, Savremena administracija, Beograd 1997. godina,
4. Brummerhoff, D., Javne finansije, Mate, Zagreb, 2000. godina,
5. Rowan, Paul; Armstrong, Stephen, Cyprus & The European Union: A Case Study, <http://yale.edu/macmillan/pier> (Programs in International Educational Resources),
6. Tax Fact & Figures 2014 – Cyprus (The Tax System in Cyprus, January 2014),
7. <http://www.poreskauprava.gov.rs/sr/pravna-lica/pdv/opste-o-pdv> - Poreska uprava,
8. Consolidated accounts of central Government and administered funds on a cash basis, Budgets and Fiscal Control Directorate, Ministry of Finance of Cyprus,
9. <http://aboutcyprus.org.cy/en/about-cyprus/economy> - Ekonomija Republike Kipar
10. <http://www.oecd.org/els/social/workincentives> - OECD,
11. IBFD TaxTravel Companions, The EU Accession States Tax Memo, IBFD Publications BU, 2004 (International Bureau of Fiscal Documentations),
12. <http://en.m.wikipedia.org/wiki/Cyprus> - Vikipedija R.Kipar,
13. http://mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/eu01_en/eu01_en?OpenDocument - Ministarstvo spoljnih poslova Republike Kipar,
14. Cyprus, Tax Facts 2013, Deloitte - Tax Services,
15. Driving the change: Cyprus pushes for economic growth | World Finance,
16. <http://www.oecd.org/els/social/workincentives> - OECD.
17. Alderman, L., Russians Return to Cyprus, a Favourite Tax Heaven, New York Times, feb.17, 2014.

Mihailo Ćurčić⁵⁷

Abstract

For the state, within the smooth functioning, executed a number of tasks, including the satisfaction of public needs, it is essential to the existence of adequate financial resources. This implies that perform government functions requires complexity that requires certain public revenues. They can be defined as transactions that increase the net assets of the state at all levels of local government. One of the forms of public revenues are taxes. Substantively change the tax system of the Republic of Cyprus, after joining the European Union are precisely the subject of this research.

Keywords: taxes, tax system, the Republic of Cyprus.

⁵⁷ Mihailo Ćurčić, M.A., Ministry of Defense, Birčaninova no. 5, Belgrade, Serbia, E-mail: curcicmihailo@gmail.com

NACIONALNA BEZBEDNOST I RIZIK UPRAVLJANJA PLATNIM PROMETOM

Rezime

Važan segment finansijskog sistema svake države je bankarski sektor, koji u danima globalizacije i svetske ekonomske krize prolazi kroz velika iskušenja koja će odrediti njegov dalji opstanak. Međutim, ovaj sektor je često na udaru kako drugih finansijskih organizacija tako i organizovanih kriminalnih grupa, što u znatnoj meri ugrožava njegovo funkcionisanje i opstanak. Suština rizika u platnom prometu čini menadžment rizicima, odnosno identifikovanje, merenje i rukovođenje njima. S toga je veoma bitno uspostaviti efikasne funkcije menadžmenta rizicima koji se u poslednjoj deceniji razvijaju i u zemljama u tranziciji. Problem koji će se obraditi u ovom radu je u prikazivanju rizika obavljanja platnog prometa, posebno u poslovanju gotovinom. Ovako postavljen problem proizilazi iz podataka da se svake godine iskazuje rastući trend fizičkih napada u institucijama koje obavljaju platni promet gotovinom, što se ispoljava kao vid izazova, rizika i pretnji po bezbednost države uopšte. Doprinos ovog rada su zaključci vezani za permanentno prateći „know-how“ efekat pri uspostavljanju i funkcionisanju procene rizika i uspostavljanje sistema merenja rizika i sprovođenje zaštite, kao što su na primer obuka kadrova koji su zaposleni u institucijama koje obavljaju specifičnu delatnost, procene i zaštite obavljanja platnog prometa od fizičkih napada pri upotrebi gotovine.

Ključne reči: platni promet, nacionalna bezbednost, finansije, bankarski sektor, upravljanje rizicima.

UVOD

Platni promet se obavlja u gotovo svim tržišno opredeljenim privredama najvećim delom preko banaka, s toga u zavisnosti od njihove stabilnosti i sigurnosti zavise i rizici u poslovanju gotovinom i očuvanje monetarne stabilnosti države. Suština rizika u platnom prometu čini menadžment rizicima, odnosno identifikovanje, merenje i rukovođenje njima. Problem koji će se obraditi u ovom radu je u prikazivanju rizika obavljanja platnog prometa, posebno u poslovanju gotovinom. Ovako postavljen problem proizilazi iz podataka da se svake godine iskazuje rastući trend fizičkih napada u institucijama koje obavljaju platni promet gotovinom, što se ispoljava kao vid izazova, rizika i pretnji po bezbednost države uopšte. Umesto da je normativnom regulativom predviđena zaštita fizičkih oblika novca, odnosno gotovine, ne postoji jedinstven sistem za procenu ugroženosti poslovanja gotovinom, što dovodi do izrazito visokog udela subjektivnog faktora pri oceni ugroženosti.

Prilikom izvršenja većine poslova nemoguće je upravljati ishodom već samo rizicima, a da bi se ostvario poslovni uspeh treba se prihvatiti i određenih rizika. Finansijske institucije u svim poslovnim situacijama trebaju meriti rizik, jer ako su u stanju da odvoje rizik koji ima visoku cenu od onog koji je sa nižom cenom one mogu ostvariti poslovni uspeh. Upravljanje rizicima se u suštini sastoji u tome da se optimizira dobit za preuzeti rizik. S tim u vezi finansijske institucije trebaju usklađivati potencijalne rizike sa kojima se suočavaju u svakodnevnom poslovanju, tim pre što svoje poslovanje obavljaju u okruženju punom izazova, rizika i pretnji.

Pored najtežih oblika kriminala koji se ogledaju u trgovini drogama, ilegalnim migracijama i trgovini ljudima, sve je izraženiji ekonomsko-finansijski kriminal. U ovu vrstu kriminalnih radnji pored poreske utaje, prevare u privrednom poslovanju, falsifikovanja novca, kriminalnih aktivnosti u oblasti visokotehnološkog kriminala spadaju i napad na banke i bankarske institucije, kao i vozila za prevoz novca.

Ako pođemo od činjenice da se svakodnevno u bankarskim institucijama nalaze velike količine gotovog novca u platnom prometu, onda ne čudi i činjenica da je ovaj vid bankarskog poslovanja na stalnom udaru kriminalnih grupa. Takođe, prevoz velikih količina gotovog novca sa jedne na drugu tačku je primamljiv za ovakve kriminalne delatnost, a posebno imajući u vidu nerešeno pitanje obezbeđenja transporta novca od strane države. Ovakvim delovanjem kriminalnih grupa posebno se dovodi u pitanje bezbednost građana, a na taj način i čitava nacionalna bezbednost.

⁵⁸ Magistar Damir Nađ, Univerzitet odbrane, Vojna akademija, Generala Pavla Jurišića Šturma 33, Beograd, Srbija.

1. KRIMINALNA DELATNOST KAO IZAZOV NACIONALNE BEZBEDNOSTI

Liberalizacija ekonomije i otvorenost tržišta kapitala i rada, kao odlika današnjice sa sobom nosi mnoge negativne posledice. One se ogledaju u sledećem⁵⁹: „povećanje nivoa kriminalnih aktivnosti, što je organizatorima tih delatnosti omogućilo širenje postojećih, kao i pristup novim tržišnim prostorima. Kriminalna delatnost postaje sve organizovanija, njeni nosioci sve čvršće i plodotvornije saraduju, organizovane kriminalne grupe proširuju svoje operacije sve do globalnog nivoa, pa se čak i nacionalno orijentisane grupe organizovanog kriminala, u velikoj meri uključuju u međunarodni kriminal, bar na regionalnom nivou. Kao rezultat dobijamo stanje u kojem su organizovane kriminalne grupe i kriminalne organizacije sve fleksibilnije, sofisticiranije, ekstremno oportunističke i umešane na svim nivoima ilegalnih i legalnih aktivnosti.“

Razmere u kojima se kreće u današnje vreme kriminalna delatnost, ocenjena od strane stručnjaka iz oblasti bezbednosti, su izuzetno velike i sa terorizmom i korupcijom predstavljaju značajnu pretnju po nacionalnu bezbednost. Države koje karakteriše nestabilan društveno-politički sistem su posebno pogodne za indukovanje navedenih pojava.

Pored najtežih oblika kriminala: trgovina drogom, ilegalne migracije i trgovina ljudima, karade i druga dela u vezi sa motornim vozilima i sve izraženiji ekonomsko finansijski kriminal. U ovu vrstu kriminalnih radnji pored poreske utaje, prevara u privrednom poslovanju, falsifikovanja novca, aktivnosti u oblasti visokotehnološkog kriminala spadaju i napad na banke i bankarske institucije, kao i vozila za prevoz novca.

Ako počemo od činjenice da se svakodnevno u bankarskim institucijama nalaze velike količine gotovog novca u platnom prometu, onda ne čudi i činjenica da je ovaj vid bankarskog poslovanja na stalnom udaru kriminalnih grupa. Takođe, prevoz velikih količina gotovog novca sa jedne na drugu tačku je primamljiv za ovakve kriminalne delatnost, a posebno imajući u vidu nerešeno pitanje obezbeđenja transporta novca od strane države. Ovakvim delovanjem kriminalnih grupa posebno se dovodi u pitanje bezbednost građana, a na taj način i čitava nacionalna bezbednost.

2. RIZIK GOTOVINSKOG PLATNOG PROMETA

Da bi se uopšte govorilo o poslovanju banke i obavljanju platnog prometa, treba se početi od vrsta rizika⁶⁰ sa kojima se banke mogu suočiti (Tabela 1).

Finansijski rizici	Operativni rizici	Poslovni rizici	Rizici nepredviđenih događaja
Rizici uslovljeni pozicijama BS; Rizici uslovljeni pozicijama BU; Rizik adekvatnosti kapitala; Kreditni rizik; Rizik likvidnosti; Tržišni rizik; Devizni ili valutni rizik.	Interne i eksterne prevare; Odnos prema zaposlenima i bezbednost na radnom mestu; Klijenti, proizvođači i poslovna praksa; Štete na stalnoj imovini; Prekid u poslovanju i pad sistema; Izvršenje, isporuka i upravljanje procesima.	Makroekonomski rizik; Rizik plaćanja; Rizik pravnog sistema; Rizik pravne odgovornosti; Rizik usklađenosti poslovanja; Reputacioni rizik; Rizik zemlje.	Politički rizik; Korupcija; Rizik izloženosti bankarskim krizama; Ostali spoljni rizici.

Tabela 1. Izloženost banke rizicima (Izvor: www.databeuro.com)

U zavisnosti od sklonosti bankarskih menadžera prema riziku, svaka banka može prihvatiti više ili manje rizika, pozicionirajući se između dve tačke: apsolutnog zapostavljanja rizika i apsolutnog prihvatanja rizika. Nivo prihvaćenog rizika treba biti srazmeran sposobnosti banke da prevaziđe eventualne gubitke i ostvari prihvatljivu stopu prinosa.

Upravljanje rizikom u suštini se ne sastoji u tome da se minimizira rizik, već pre svega da se optimizira nagrada za preuzeti rizik. Efikasna funkcija upravljanja rizikom u bankama trebalo bi, u principu, da obuhvata sledeće elemente:

- organizacionu strukturu;
- sveobuhvatni pristup upravljanju rizikom;
- jak menadžment informacioni sistem za izveštavanje, praćenje i kontrolisanje rizika;
- dobro sačinjene okvire procedura, efektivne kontrole i obuhvatnog izveštavanja o riziku.

⁵⁹ Cvetković V., Rizik, moć, zaštita, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu, 2010. str. 249

⁶⁰ Rizik se može definisati kao svaka neizvesna situacija u poslovanju banaka, odnosno verovatnoću gubitaka nastalu kao rezultat dejstva neizvesnih događaja u poslovanju banaka.

Rizik se može smanjiti tako što se preduzmu preventivne akcije i povećaju mere opreza, da se izdvoje fondovi za plaćanje gubitaka ili da se rizik prebaci na nekog drugog kao što su osiguravajuća društva. Uobičajeno se taj cilj ostvaruje pomoću analize rizika, mera za povećanje sigurnosti, savladavanje rizika, nadzora nad rizicima. Suštinu bankarskog poslovanja upravo čini preuzimanje odgovornosti i menadžment rizika. Te rizike treba identifikovati, adekvatno meriti i upravljati njima. Zbog toga je od izuzetnog značaja organizovanje efikasne funkcije menadžmenta rizika. Ta funkcija se u poslednjih nekoliko godina bitno razvila. Danas banke u upravljanju rizicima koriste visoko sofisticirane statističke i matematičke modele. U procesu finansijske netabilnosti, banke se suočavaju sa različitim vrstama finansijskih i nefinansijskih rizika, koje su međusobno visoko zavisne, tako da događaj koji utiče na jednu vrstu rizika, takođe će uticati i na ostale kategorije rizika. Zato je od velikog značaja za top menadžment banke stalno poboljšanje sposobnosti identifikovanja, merenja, monitoringa i sveukupne kontrole rizika koje banka preuzima.⁶¹

Poseban oblik rizika u poslovanju banaka, koji će zaokupirati pažnju u ovom radu su operativni rizici nastali kao posledica delovanja kriminalnih grupa na imovinu banaka.

3. SIGURNOST OBAVLJANJA GOTOVINSKOG PLATNOG PROMETA

Poslovanje s gotovim novcem predstavlja najskuplji deo u stvaranju monetarne mase s obzirom na troškove obrade, opsluživanja i transporta gotovog novca. Usprkos sve prisutnijem bezgotovinskom plaćanju beleži se porast stanja gotovog novca u opticaju. Iako se beleži rast mase bezgotovinskog poslovanja, poslovanje s gotovim novcem predstavlja najskuplji deo u stvaranju monetarne mase banaka s obzirom na troškove obrade, opsluživanja i transporta gotovine. Sve je skuplja i sama proizvodnja gotovine usled sve sofisticiranijih mera zaštite od zloupotreba i sl.

Sigurnost nije statična niti ona uvek podrazumeva isti stepen i kvalitet. Stoga je sigurnost neophodno posmatrati kroz ljudske, ekonomske i socijalne aspekte, koji pred finansijski sektor postavljaju zahteve vezane za što bolju i uspešniju organizaciju sigurnosti na radu. S obzirom na različite uslove i različita područja društvenog i radnog organizovanja na kojima se sprovode životne i poslovne funkcije, definišu se i različite vrste ugrožavanja. Lokaliteti poslovanja gotovim novcem su bankarske institucije koje je potrebno zaštititi primenom minimalnih mera zaštite, zatim putevi prenosa i prevoza novca. Opštu sigurnost predstavljaju svi uslovi sigurnosti na globalnom nivou, dok posebnu sigurnost unutar definisane društvene zajednice predstavlja sigurnost poslovanja gotovim novcem.

4. ELEMENTI ZA OCENU RIZIKA OD UGROŽAVANJA POSLOVANJA GOTOVIM NOVCEM

Područje ugrožavanja poslovanja gotovim novcem vrlo je složeno. Njegovim izučavanjem se mogu posmatrati različiti elementi i to: predmet ugrožavanja i posledice ugrožavanja. Predmet ugrožavanja u poslovanju gotovim novcem može se podeliti na subjekte i objekte ugrožavanja. Subjekti ugrožavanja u poslovanju gotovim novcem su radnici i klijenti finansijskih institucija, dok imovina (novac) i poslovni procesi finansijskih institucija predstavljaju objekte ugrožavanja.

Ugroženost pretnjom provale povezuje se isključivo sa objektom bankarske institucije kad u istoj ne borave njeni službenici. Intenzitet ugrožavanja može zavisiti od izvora ugrožavanja, ali i od faze poslovnog procesa poslovanja gotovim novcem. Vrste ugrožavanja zavisno od izvora ugrožavanja mogu biti slabog i jakog intenziteta. Posledice ugrožavanja poslovanja gotovim novcem mogu biti različite, a zavise od sprovođenja zaštitnih funkcija same organizacije.

U zavisnosti od predmeta, posledice ugrožavanja u bankarskim institucijama mogu biti:

- po osoblje,
- po imovinu,
- po poslovne procese .⁶²

Istraživanja pokazuju da broj napada na bankarske institucije, kao i pri prevozu i prenosu novca u stalnom je porastu, s tim da broj napada na prevoz novca pada. Uzrok tome je u činjenici da je sistem zaštite novca pri prevozu takav da je počiniteljima potrebna duža, složenija i skuplja priprema za izvršenje takvog kaznenog dela .

Ostvarivanje sigurnosti treba da sadrži one vrste mera zaštite i odbrane koje će omogućiti savladavanje ugroženosti i opasnosti. Određeni stepen sigurnosti se postiže sprovođenjem mera zaštite koje trebaju biti sastavni deo organizacije rada i izvođenja radnog procesa. Sigurnost se između ostalog ostvaruje organizovanjem i obavljanjem poslova zaštite na radu, zaštite od požara, privatnom zaštitom i zaštitom životne okoline, kroz primenu propisanih i priznatih pravila i mera zaštite iz pojedinog područja zaštite. Svrha sprovođenja mera sigurnosti je sprečavanje povreda na radu, profesionalnih bolesti, drugih bolesti u vezi s radom, zaštita radne okoline, te zaštita lica i imovine.

61 Popović S.: „Menadžment rizika u bankama“, Ekonomski fakultet Niš, 2004 ,str . 499

62 op. cit. (str. 103)

Opasnostima koje nastaju pretnjom neophodno je suprotstaviti mere zaštite i odbrane. Obrambeno-zaštitna funkcija ima dve uloge: zaštitu i odbranu. Zaštitu možemo definisati kao funkciju sigurnosti usmerenu na stvaranje otpornosti prema ugroženostima i opasnostima, kao i na njihovo otklanjanje. U cilju stvaranja sigurnosti zaštita ima preventivno delovanje. Potreba za zaštitom uslovljena je postojanjem opasnosti, odnosno mogućnošću ugrožavanja. Za razliku od zaštite, odbrana je funkcija sigurnosti usmerena na neposredno suprostavljanje napadu izvora i nosiocu ugrožavanja, a odnosi se na sposobnosti reagovanja na aktivno ugrožavanje, odnosno na nadvladavanje ugroženosti i opasnosti s ciljem uspostavljanja stanja sigurnosti. Funkcija sigurnosti u poslovanju gotovim novcem je uslov za sigurno i normalno poslovanje gotovim novcem, a izgrađenost i razvoj organizacije kao i osposobljenost pojedinaca za njeno sprovođenje uslovi su za delotvorno izvršavanje i postizanje zadovoljavajućeg stanja sigurnosti. U cilju stvaranja i upravljanja sigurnošću u svetu su razvijene različite norme uglavnom vezane uz zaštitu zdravlja i sigurnost na radu, te sigurnost informacija. Integracija zahteva svih normi kojima je cilj stvaranje i upravljanje sigurnošću u sistemu upravljanja kvalitetom prema normi ISO 9001:2000 izuzetno je prihvatljiva. Dakle, ukoliko u poslovnom sistemu već postoje implementirani zahtevi vezani uz upravljanje kvalitetom, stvoreni su dobri uslovi za integraciju zahteva vezanih za sigurnost. S obzirom na složenost uslova u kojima se odvijaju procesi ugrožavanja i ostvarivanja sigurnosti, odbrana i zaštita, ostvaruju se kao jedinstven, a često i kao istovremen proces.⁶³

5. IZVORI, VRSTE I INTENZITET UGROŽAVANJA POSLOVANJA GOTOVIM NOVCEM

Ugrožavanje poslovanja gotovim novcem manifestuje se kroz određene rizike, odnosno verovatnoćom nastanka nekih neželjenih događaja. Pod ugrožavanjem podrazumevamo narušavanje stanja sigurnosti nastankom opasnosti i pretnji po radnike bankarskih institucija, klijente bankarskih institucija, imovinu (novac) i poslovne procese bankarskih institucija (prekid poslovnog procesa). Izvori ugrožavanja u poslovanju gotovim novcem po prirodi nastanka mogu biti prirodni, društveni i tehničko-tehnološki. U zavisnosti odakle nosioci ugrožavanja deluju, odnosno gde ugrožavanja nastaju i odakle se manifestuju, izvori ugrožavanja mogu se podeliti na unutrašnje i spoljašne.

Trajanje ugrožavanja vezano je uz fazu poslovnog procesa, kao i izvore i metode ugrožavanja. Ugroženost pretnjom napada na bankarske institucije traje za vreme boravka službenika finansijskih institucija u samim objektima institucija, te prilikom prenosa i prevoza novca sa jedne lokacije na drugu. Ugroženost pretnjom provale može se povezati s objektom bankarske institucije kad u istoj ne borave njeni službenici, isto kao i ugroženost pretnjom krađe (npr. bankomata).

Osnovna obeležja ili elementi kaznenog dela napada na bankarske institucije su upotreba sile ili pretnje licima, ugrožavanje života, oduzimanje tuđe pokretne stvari i protivpravno prisvajanje. Takođe je potrebno napomenuti da je u prethodnom periodu u državama Evrope evidentirano i nekoliko napada na bankarske institucije koja su se uz napomenuta obeležja i elemente, pojavila u kombinaciji sa iznudom. Scenario takvog napada na bankarske institucije je da grupa izvrši otmicu članova porodice visokopozicioniranih radnika (članovi uprave) bankarske institucije koji u zamenu za oslobađanje članova njihove porodice omogućavaju napadačima da što lakše dođu do plena.

Savremena istraživanja pokazala su da se napadi u bankarskim institucijama :

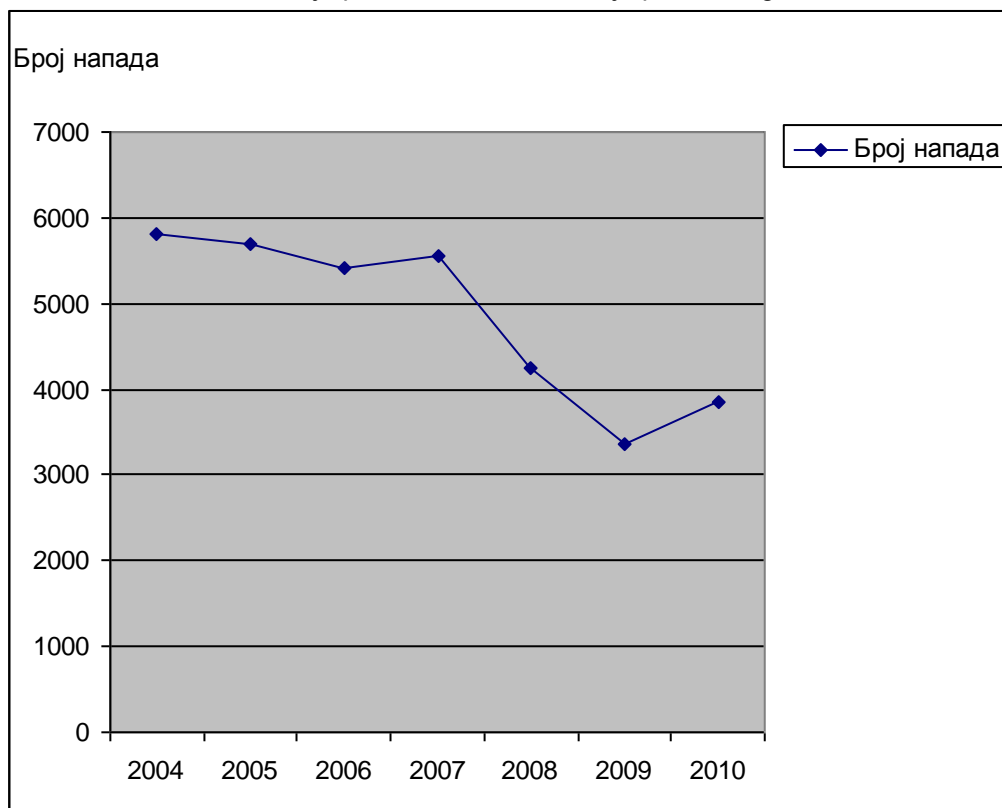
- čine uglavnom u gradskim sredinama, čemu pogoduje prometnost i prisutnost većeg broja ljudi, čime je i veća mogućnost sakrivanja i bega,
- čine uglavnom od strane mlađih osoba, zbog svojih fizičkih sposobnosti, mentalnog stanja i životne želje za brzim rešavanjem egzistencije,
- čine od strane muškaraca, dok su žene retko izvršioc i češće pomagači,
- sprovode većinom od strane počinitelja koji su ranije evidentirani kao osobe sklone
- kriminalu i nasilju,
- karakterišu visokim publicitetom.

Napadi na bankarske institucije u poslovanju gotovim novcem su: razbojništva počinjena u bankarskim institucijama i razbojništva pri prenosu i transportu novca. U razbojništva počinjena u bankarskim institucijama ubrajaju se razbojništva počinjena u bankama, poštama, menjačnicama, kladionicama i kockarnicama. Napadima pri prenošenju novca su izloženi uglavnom oni koji prenos novca sprovode nesmotreno i suprotno odredbama nadležnih propisa, te novac prenose u vrećicama ili običnim torbama, bez dovoljno mera predostrožnosti i pratnje u skladu sa propisima. Osim napada na bankarske institucije u poslovanju gotovim novcem izvršavaju se dela krađe i teške krađe. U poslednje četiri godine učestale su krađe ili zloupotrebe kreditnih i bankovnih kartica kojima se može podizati gotov novac na bankomatima, a u nekim su slučajevima čak registrovane krađe iz bankomata od strane osoblja zaduženog za njihovo punjenje.

⁶³ Ericson RJ Balzer, Summary and Interpretation of Bank Crime Statistic, 2003, str. 18

6. ISKUSTVA U POSLOVANJU GOTOVINOM

Pokazatelji napada na bankarske institucije u poslovanju gotovim novcem odraz su stanja sigurnosti navedenog poslovanja. Stalno povećanje broja napada na bankarske institucije rezultira povećanjem ugroženosti osoba i imovine, kao i sve većim nastalim materijalnim štetama. Postoji nekoliko razloga koji uslovljavaju povećanje broja napada među kojima je i neadekvatno određivanje potrebnih mera zaštite. Osnova za određivanje potrebnih mera zaštite je procena ugroženosti.

Grafikon br. 1 Broj napada na bankarske institucije u Evropi u periodu 2004-2010. godine⁶⁴

Rizik, koji se prema FBE (European Banking Federation - Federation Bancaire de L'Union Europeene-FBE) definiše kao verovatnost napada na poslovnicu banke (ukupan broj poslovnica podeljen sa ukupnim brojem izvršenih razbojništava), je u porastu i sada u Evropi iznosi 1:35, odnosno, u jednoj od 35 poslovnica banaka izvršeno je razbojništvo. Stoga se konstatovano da je nivo rizika 35. Napadi na bankomate vrše se direktno na uređaje, ali i prema osoblju koje ih opslužuje. Zabrinjavajući je porast napada na vozila za transport novca, pri čemu se neretko koristi oružje. Na osnovu rezultata sprovedenih istraživanja od strane FBE zaključuje se da ravnoteža između očekivanog napada i rizika po pravilu utiče na povećanje, odnosno smanjenje određene vrste kaznenog dela.⁶⁵ Tako su na primer provale u bankarske institucije u kojima se očekuje veliki plen u korelaciji sa primenom oružja i vrste napada. Informacija o velikom plenu utiče na pripremu, organizaciju i opremanje kriminalnih skupina.

Da bi se na adekvatan način mogle suprotstaviti ugrožavanjima, bankarske institucije pre svega trebaju odrediti strategiju i koncept zaštite. Strategija i koncept zaštite određuje se na osnovu odluke o pristupu upravljanju rizicima. Mere zaštite i sigurnosti poslovanja gotovim novcem se dele na tehničke i organizacione mere.

Često se postavlja pitanje, da li su banke sigurne, odnosno, koliko je gotov novac, kada se nalazi u posedu banke, siguran i zaštićen od razbojništva, napada na bankarske institucije. Da bi se odgovorilo adekvatno na ovo kompleksno pitanje, potrebno je, pre svega, reći da bankama sigurnost nije sama po sebi cilj. Osnovna delatnost banaka je poslovanje sa novcem, a sigurnost treba podržati banku u vođenju tih poslova, smanjujući sve rizike koji mogu uticati na otuđenje gotovog novca iz banke. Sigurnost ni u kom slučaju ne sme da uspori i zaustavi poslovanje banke, jer na kraju banka, kao i svi drugi poslovni subjekti, postoji iz tog razloga.

Veći broj radnika u poslovnici deluje na odvratanje počinitelja od izvršenja kaznenog dela. U mere zaštite koje se sprovode pre svega u inostranim zemljama spada i postavljanje natpisa upozorenja na ulaze poslovnica. Upozorenjima kojima se zabranjuje ulazak u poslovnicu sa kacigom na glavi,

⁶⁴ <http://www.ebf-fbe.eu>

⁶⁵ <http://www.ebf-fbe.eu/index.php?page>

obmotanim šalom ili korišćenjem sličnih odevnih predmeta kojima se sakriva lice, svaka će osoba koja krši takvo upozorenje na sebe privući pažnju pri ulasku u objekat.

Zakon nije propisao šta je minimum, a šta maksimum onoga što banka treba imati od mera sigurnosti. Udruženja koja se bave oblašću sigurnosti bi trebalo da daju neke smernice i predlože zakonodavcu koje su to minimalne mere tehničke zaštite koje bi se trebale uvesti. Postavlja se pitanje da li prisustvom naoružanog osiguranja navodimo pljačkaše da organizovanije i s više oružja dođu u poslovnicu. Praksa pokazuje da većina banaka sistem zaštite bazira na sprečavanju od krivičnog dela krađe, a da malo koja banka svoj sistem zaštite gotovog novca pravi za sprečavanje od krivičnog dela napada na bankarske institucije, pogotovo kada su one otvorene i dostupne javnosti. Praksa pokazuje da banke ne vode računa o ovom elementu i biraju sigurnosno neadekvatne prostore za svoje agencije. Često dešava da je raspored takav da blagajnici trebaju preko čitave šalter sale, pune klijenata, da nose gomile novca do prostorije sa glavnom kasom. Ulaganje u sisteme tehničke zaštite treba posmatrati kao investiciju, a ne kao trošak..

Bankari ukazuju na činjenicu da nema propisa koji regulišu oblast transporta, niti postoje obavezne minimalne mere zaštite novca u transportu za banke i druge bankarske institucije. Izvori zaštite se crpe iz obaveze osiguranja kompletne imovine banke iz zakona o bankama i zakona o agencijama za bankarstvo. Prema propisima koji regulišu način angažovanja policije u zaštiti transporta, komercijalne banke ne mogu dobiti ili unajmiti policiju radi zaštite transporta vrednosnih pošiljki. Ovaj odnos pokazuje da je problem zaštite transporta izraženiji u odnosu na zaštitu poslovnica. U napadima na bankarske institucije učestvuju: po jedan, dva, ili grupa od tri do sedam napadača koji koriste dva ili tri automobila za beg. Prilikom organizacije transporta, banke uglavnom koriste klasičan način transporta i zaštite novca koji podrazumeva upotrebu putničkog vozila banke, kada je reč o manjim iznosima i specijalnih vozila za prevoz novca uz oružanju pratnju koja se sastoji od dva do četiri čuvara.

7. GREŠKE U SISTEMU ZAŠTITE POSLOVANJA GOTOVIM NOVCEM

U sprovođenju mera zaštite poslovanja gotovim novcem, odnosno bankarskih institucija često se uočavaju greške. Greške se uočavaju tek tokom analiza izvršenih kaznenih dela napada na bankarske institucije. Na osnovu propisa, mere zaštite se sprovode u cilju smanjenja rizika i povećanja zaštite osoba koje obavljaju poslove s gotovim novcem, dok se o zaštiti klijenata bankarskih institucija uopšte ne govori. Praksa pokazuje da bankarske institucije mere zaštite sprovode radi zaštite novca, a ne osoba. Ovakav se zaključak izvodi iz analize koncepata zaštite koje primenjuju bankarske institucije. Bankarske institucije mere zaštite smatraju nametnutima, nepotrebnima i preskupima, jer je gotov novac osiguran od strane osiguravajućih društva. Pri tome institucije uopšte ne razmišljaju o ugrožavanju zdravlja i života vlastitih radnika ili klijenata koji mogu nastradati tokom izvršenja napada na bankarske institucije. U praksi se primećuje da bankarske institucije zbog smanjenja troškova primenjuju isključivo minimalne mere zaštite izbegavajući plaćanje novčanih kazni koje su propisane zakonom. Istovremeno, u cilju ispunjavanja mera postavljaju se i instaliraju uređaji koji svojom kvalitetom i učinkom uopšte ne služe svrsi, te je takav „trošak“ zaista postao trošak, jer uopšte nema svrhu.

Najčešći je slučaj da je procena retroaktivna, odnosno da se tek nakon štetnog događaja izrađuje procena kojom se određuju mere zaštite. Propuste u izradi procene ugroženosti gotovo je nemoguće kvantifikovati, pošto bi to zahtevalo detaljnu analizu svih izrađenih procena ugroženosti i snimak stanja objekata na koje se procena odnosi.

Pošto mere, koje treba da sprovede organizacija nisu propisane Zakonom, iste se često ne sprovode. Naime, bankarske institucije dužne su da donesu opšti akt u sprovođenju minimalnih mera zaštite u svom poslovanju kojim bi trebale interno da propišu sprovođenje svih mera. Ako bankarska institucija svojim opštim aktom nema propisano sprovođenje određenih mera, nije dužna ni da ih sprovodi. Sprovođenje takvih mera isključiva je dobra volja bankarskih institucija.

Time su radnici bankarskih institucija, kao potencijalne žrtve razbojništva, već od prvog njihovog radnog dana izložene opasnostima. Ovako ekstremne životne situacije zahtevaju određenu pripremljenost osoba koje se mogu naći u njima. Bankarske institucije uglavnom ne sagledavaju mogućnost prilagođavanja radnog vremena, načina otvaranja i zatvaranja poslovnica, određivanja broja radnika, postavljanja natpisa upozorenja i određivanja blagajničkog maksimuma kao mere koje će preventivno delovati na eventualne počinitelje u smislu odustajanja od izvršenja kaznenog dela, a retke su institucije koje poseduju razrađene procedure postupanja u normalnim uslovima, tokom razbojništva i nakon razbojništava.

Primenom sistema sigurnosti kojim se ostvaruju navedeni ciljevi stvaraju se optimalniji nivoi zaštite koja omogućava smanjenje rizika od napada na bankarske institucije. Sprovođenje samo jedne vrste zaštite neće doprineti postizanju potrebnog nivoa sigurnosti, pošto se uvođenjem takvog sistema ne ostvaruju svi navedeni ciljevi sistema sigurnosti. Samo zajedničko sprovođenje svih organizacionih i tehničkih mera uticati na smanjenje ugroženosti poslovanja gotovim novcem. Funkcionalnost i korisnost

uspostavljenog sistema sigurnosti meri se kroz nivo ostvarene zaštite, odnosno brojem napada na bankarske institucije i nastalom štetom .

Uspostavljeni sistem sigurnosti treba:

- ostvarivati svoj preventivni cilj na potencijalne napadače,
- povećati zadovoljstvo korisnika sistema sigurnosti,
- višestruko smanjiti učestalost napada na bankarsku instituciju,
- povećati nivo sigurnosti klijenata i radnika bankarske institucije,
- povećati nadzor nad poslovnim procesima bankarske institucije i radnicima,
- uticati na povećanje konkurentnosti bankarske institucije na tržištu i
- da optimizira potrebne organizacione i tehničke mere u sklopu sprovođenja zaštite.⁶⁶

Sistem sigurnosti treba da ima pre svega preventivni cilj, odnosno da odvraća izvršioce krivičnog dela od pokušaja izvršenja.

ZAKLJUČAK

Ubrzani razvoj tržišta kapitala, njegova sve veća globalizacija kao i uvođenje novih finansijskih proizvoda i tehnologija nametnula je regulativnim institucijama u svetu nove izazove. U toku je proces definisanja novih propisa o adekvatnosti kapitala koji će se primenjivati ne samo na banke, već i na druge finansijske institucije. Srbija kao integralni deo globalnog finansijskog tržišta treba uskladiti regulativna pravila sa svetskim kretanjima.

Važnost istraživanja u ovom radu je u prkazanim oblicima ugrožavanja sigurnosti obavljanja poslovanja gotovim novcem, kao oblikom organizovanog kriminala koji ugrožava nacionalnu bezbednost. Prikaz teorijskih postavki sigurnosti poslovanja gotovim novcem obuhvatio je istraživanje i analizu literature koja se bavi navedenom tematikom, ali i informacijama iz prakse obavljanja bankarske delatnosti.

Rizici u platnom prometu i načini ugrožavanja prilikom poslovanja gotovinom u bankarskim institucijama predstavljaju veliki izazov. Zadovoljavanjem minimalnih mera zaštite nije moguće upravljati rizicima, niti je moguće preduprediti nove pojavne oblike zloupotreba. Praksa pokazuje da je u nekim situacijama primena minimalnih mera zaštite iznad stvarno potrebnih što prouzrokuje nepotrebne troškove, dok sa druge strane sprovođenje zaštite na taj način ne zadovoljava potreban nivo zaštite što utiče na povećanje rizika u poslovanju.

Zaključak koji se izvodi iz sagledavanja čitave prakse obavljanja platnog prometa gotovinom jeste činjenica da se procena ugroženosti ne sprovodi po jedinstvenom sistemu, već ovlašćene institucije procenu ugroženosti izrađuju po jednostavnijem ili složenijem načinu procene.

Nedovoljna posvećenost finansijskih institucija stvaranju povoljnih uslova za siguran rad i nedovoljno učešće ostalih činilaca sigurnosti koji bitno utiču na stvaranje uslova za smanjenje rizika pri gotovinskom platnom prometu usloveli su rastući trend u fizičkim napadima na finansijske institucije koje se bave gotovinskim platnim prometom. Posledica takvog stanja je nedovoljna posvećenost države u donošenju adekvatnih normativnih akata koji bi regulisali pomenutu oblast.

Izrada procene rizika predstavlja osnovni postupak kojim će se doprineti pravilnoj upotrebi zaštite, a predstavljaće se dokumentom kojim se određuje sprovođenje minimalnih mera zaštite za određene finansijske institucije, uz uvažavanje pozitivne normativne regulative. Procena rizika se svodi na postupak određivanja verovatnoće događaja koji predstavlja moguću opasnost i pretnju po učesnike u platnom prometu i poslovni proces. Činjenice iz prakse ukazuju na to da država treba u što kraćem vremenskom periodu da se pozabavi ovim pitanjem i da odgovarajućim aktima omogući bezbedno funkcionisanje bankarskog sektora. Na taj način ona će se pobrinuti kako za stvaranje bezbednog okruženja za nesmetano obavljanje platnog prometa, kao i za bezbednost svojih građana i cele nacije.

LITERATURA

1. Vlada Republike Srbije, „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije”, Beograd, 2009.
2. Dragišić Z., „Sistem nacionalne bezbednosti Republike Srbije” FB Beograd, 2011.
3. Ericson RJ Balzer, Sumary and Interpretation of Bank Crime Statistic, 2003, str. 18
4. Kovač M., Stojković D., „ Strategijsko planiranje odbrane”, Beograd, 2009.
5. Petrović M.,: „Osposobljavanje radnika bankarskih institucija u funkciji zaštite od razbojništva”, Zagreb, 2005.
6. Popović S.,: „Menadžment rizika u bankama” Ekonomski fakultet Niš,2004.
7. Cvetković V., „Rizik, moć, zaštita, Fakultet bezbednosti”, Univerzitet u Beogradu, 2010.
8. www.databeuro.com

⁶⁶ <http://www.ffiec.gov/PDF/UBPR/UBPR>

9. www.ebf-fbe.eu
10. www.ffiec.gov

Damir Nad⁶⁷
Abstract

An important segment of the financial system of each country's banking sector, which in the days of globalization and the global economic crisis is going through great trials that will determine its future survival. However, this sector is often targeted to other financial organizations and organized crime groups, which significantly hinders its functioning and survival. The essence of risk in the payment system makes risk management, and identifying, measuring and managing them. Therefore it is very important to establish an effective risk management function, which in the past decade are developing in transition countries. The problem to be addressed in this paper is the presentation of the payment system risk, especially in cash payments. This problem stems from the data that shows each year an increasing trend of assaults in institutions handling cash money transfers, which manifests itself as a form of challenges, risks and threats to the security of the state in general. The contribution of this paper is permanently attached to the conclusions following the "know-how" effect of the establishment and functioning of the risk assessment and the establishment of a system for measuring risk and the implementation of protection, such as for example, training of personnel who are employed in institutions that perform a specific activity, assessment and care payment transactions from assault when using cash. Key words: economic crisis, finance companies, capital and value

⁶⁷ Damir Nad M.A., University of Defense, Military Academy, Generala Pavla Jurišića Šturma no. 33, Belgrade, Serbia.

ORGANIZACIONI PROPUSTI I RELEVANTNOST BUDŽETA

Rezime

Finansijski koncept konsolidovanog računa trezora podrazumeva objedinjavanje elementarnih činilaca poslovnog sistema budžetskih korisnika kao i drugih korisnika javnih sredstava. U ovako uspostavljenom sistemu relevantnost organizacione strukture uslovljava sistemski pristup zadovoljavanja zahteva potpunosti. Normativna neusaglašenost sa faktičkim stanjem organizacije budžetskog sistema uslovljava nepotpuno finansijsko obuhvatanje budžetskih pozicija i neusklađenost faktičkog sa knjigovodstvenim stanjem.

Ključne reči: organizaciona struktura, budžetski sistem, konsolidacija.

UVOD

Finansijski segment budžetskog sistema odslikava se kroz skup računa i podračuna konsolidovanog računa Trezora. Odobrene budžetske aproprijacije izvršavaju se budžetskim poslovanjem kroz skup ciljeva i zadataka korisnika budžetskih sredstava.

Neophodnost uspostavljanja finansijske ravnoteže budžetskih prihoda i rashoda iziskuje korišćenje računovodstvenog sistema praćenja izvršenja budžeta.

Ovakav sistem počiva na budžetskoj organizacionoj strukturi, koja se uspostavlja na osnovu unapred kreiranih zadataka koji se postavljaju pred korisnike budžetskih sredstava u predstojećem periodu.

Normativna akta moraju pratiti i u pravnom smislu odslikavati ovako postavljen budžetski menadžment praćen finansijskom organizacijom planiranja i izvršenja odobrenih budžetskih sredstava.

Kako bi se ovakav sistem predupredio u normativni sistem finansijskog praćenja i izveštavanja uključeni su i Međunarodni računovodstveni standardi za javni sektor.

Sjedinjavanje činilaca budžetskog sistema u jedan obračunski sistem unapređuje osnovu za donošenje poslovnih odluka na nivou budžetskog korisnika u svom užem i širem smislu reči.

Organizacioni propusti koji bi se mogli javiti kod nekog činioca budžetskog sistema reflektovali bi se na čitav obračunski sistem, a time i na poslovne odluke.

U ovom radu ćemo se fokusirati na korisnike budžetskih sredstava koji se ne mogu uvrstiti ni u direktne ni indirektno korisnike, već u ostale korisnike budžetskih sredstava koji imaju otvoren podračun u okviru konsolidovanog računa trezora.

Prvenstveno polazeći od njihovog perioda nastanka, preko organizacionih i normativnih promena pa sve do krajnje namene ovako predstavljenih korisnika budžetskih sredstava nailazimo na čitav niz neuređenih i finansijski nedisciplinovanih korisnika budžetskih sredstava.

Njihovo detektovanje i iznalaženje okvirnog postupka njihovog ustrojavanja i uključivanja u budžetski sistem poštovanjem domicilne i međunarodne regulative predstavlja osnovni motiv ovog rada.

1. ODREĐIVANJE OSTALIH KORISNIKA BUDŽETSKIH SREDSTAVA

Definisanje ostalih korisnika budžetskih sredstava mimo direktnih i indirektnih korisnika⁶⁹ koji imaju otvoren račun u okviru konsolidovanog računa trezora predstavlja veliki izazov, kako u teorijskom tako i u praktičnom smislu.

Šta u stvari predstavljaju ostali korisnici budžetskih sredstava, postavlja se kao motiv identifikacije uzroka nastanka organizacionih propusta kod konsolidacije računa trezora i njegovog usaglašavanja sa odobrenim aproprijacijama budžetskih korisnika.

Za određivanje ostalih korisnika budžetskih sredstava moramo poći od činjenice da se budžetska sredstva nalaze u okviru javnih sredstava kojima upravlja država. Kao korisnici ovako predstavljenih budžetskih sredstava javljaju se direktni i indirektni budžetski korisnici koji su takođe samo deo korisnika javnih sredstava koji pored njih obuhvataju i korisnike sredstava organizacija za obavezno socijalno

⁶⁸ Docent, dr Predrag Jovičić, Univerzitet za poslovne studije, Jovana Dučića 23a, Banja Luka, BiH.

⁶⁹ Zakon o budžetskom sistemu („Službeni glasnik RS” br. 54/2009, 73/2010, 101/2010)

osiguranje, javna preduzeća kao i pravna lica nad kojima država ima većinski udeo u vlasničkom kapitalu.

Gde se onda javljaju ostali korisnici budžetskih sredstava koji imaju otvoren podračun u okviru konsolidovanog računa trezora.

Ovako predstavljeni budžetski korisnici javljaju se u okviru direktnih ili indirektnih korisnika budžetskih sredstava, koji se koriste istim matičnim brojem i poreskim identifikacionim brojem, a osnovani su odlukom rukovodioca odnosno direktnog ili indirektnog korisnika budžetskih sredstava.

Kakav je status ovako predstavljenih budžetskih korisnika, određuje njihova namena i prevashodni odnos sa korisnikom od čije je strane osnovan. Ovakav način određivanja statusa ni jedan normativni sistem ne poznaje, a naravno i ne podržava, jer predstavlja atak na princip potpunosti kao osnovni princip svakog sistema izveštavanja pa i finansijskog.

Namena ostalih budžetskih korisnika iziskuje istraživanje njihovog poslovanja, ali je istovremeno veoma značajna za predmet našeg istraživanja u segmentu koji se odnosi na njihov organizaciono-pravni status.

Određivanjem statusa ove vrste korisnika budžetskih sredstava doći će se do dela sredstava koja su isključena iz završnog računa budžeta, ne predstavljaju posebne završne račune, a ujedno su uključena u konsolidovani račun trezora.

Ovo predstavlja samo jedan od niza neuspešno izvršenih prelazaka sa parcijalnih korisnika javnih sredstava na jedinstveno uređen budžetski sistem.

Nedostatak regulisanja pravnog statusa ovako predstavljenih korisnika stvara prazninu u finansijskoj i materijalnoj sferi poslovanja korisnika budžetskih sredstava i nedovoljno jasan odnos u okviru organizacionog sistema korisnika budžetskih sredstava.

U poslovnom ambijentu, neregulisan organizaciono-pravni status ostalih budžetskih korisnika, stvara teškoće koje se ogledaju u vidu poslovne sposobnosti ovih subjekata koji egzistiraju sa istim elementima kao neki indirektni ili direktni korisnik budžetskih sredstava.

2. POSLOVANJE OSTALIH KORISNIKA BUDŽETSKIH SREDSTAVA

Poslovni ciklus ostalih korisnika budžetskih sredstava posmatraćemo kroz njihovu samostalnost u korišćenju materijalnih sredstava koja su im poverena na korišćenje i finansijskih sredstava koja im se opredeljuju iz budžeta.

Ovde ćemo istaći „budžetski paradoks“ kao važnu karakteristiku u vezi finansijskih sredstava koja se ostalim korisnicima budžetskih sredstava opredeljuju iz budžeta.

Budžetski paradoks se ogleda u dvojnem budžetiranju sredstava koja su već jednom budžetirana od strane zakonodavnog organa države donošenjem normativnog akta o budžetu. Procedura budžetskog paradoksa počinje u momentu kada se sredstva opredele direktnom ili indirektnom korisniku budžetskih sredstava. Naredna faza se nastavlja transferom sredstava na podračun Ostalog korisnika budžetskih sredstava za određenu namenu, s tim da je način upotrebe tako opredeljenih sredstava u nadležnosti Ostalog korisnika budžetskih sredstava, odnosno van budžetskih procedura.

Ovaj paradoks se može tretirati kao finansijski fenomen dvadesetprvog veka u domenu javnih finansija.

Još veći fenomen u odnosu na budžetsku proceduru prethodno navedenu je i postupak zaključivanja ugovora unutar direktnog onosno indirektnog korisnika budžetskih sredstava, sa Ostalim korisnikom budžetskih sredstava koji je organizacioni deo budžetskog korisnika.

Poslovanje ovako definisanog korisnika budžetskih sredstava podvrgnuto je normativnoj regulativi koja se odnosi na privredna društva, a ne na korisnike budžetskih sredstava.

U koje krajnosti odlazi poslovanje ovako predstavljenog korisnika budžetskih sredstava predstavice kroz podatak da je računovodstveni sistem uspostavljen kao sistem privrednog računovodstva, a da se finansijski izveštaji ne predaju nadležnom državnom organu, jer ne postoji pravni osnov njihove izrade itd.

2.1. Budžetski paradoks

Proceduru budžetskog paradoksa istraživali smo na uzorku Ostalih korisnika budžetskih sredstava u okviru jednog direktnog korisnika budžetskih sredstava.

Budžetski sistem odobravanja novčanih sredstava organizovan je dvostepenim modelom. Ovaj model podrazumeva da se sredstva odobravaju direktnom budžetskom korisniku, a njegov unutrašnji organ nadležan za poslove finansiranja tako raspoređena sredstva raspoređuje užoj unutrašnjoj organizacionoj jedinici.

Drugi korak je vezan za proceduru kada uža unutrašnja organizaciona jedinica odobrava sredstva Ostalom korisniku budžetskih sredstava.

Ova procedura je u vezi sa zadacima koji su postavljeni pred Ostalog korisnika budžetskih sredstava uz definisan iznos novčanih sredstava koja su opredeljena za tu namenu.

Elementi budžetiranja novčanih sredstava ostalim korisnicima budžetskih sredstava su oslonjeni na iskustvene metode, jer normativa kojom je ovaj proces regulisan već čitavu deceniju nema svoj pravni izvor.

Istraživanjem smo došli do podataka da se način budžetiranja sprovodi u skladu sa metodologijom za utvrđivanje vrednosti proizvoda i usluga koju kreiraju organi direktnog korisnika budžetskih sredstava kojom se utvrđuju cene komponenti koje su potrebne za izvršenje određenih zadataka i na taj način dolazi do iznosa koji se transferiše na podračun Ostalog korisnika budžetskih sredstava.

Ovaj budžetski paradoks se odražava i na broj zaposlenih u direktnom korisniku budžetskih sredstava, jer zaposleni Ostalog korisnika budžetskih sredstava ne ulaze u ukupan broj zaposlenih direktnog korisnika budžetskih sredstava.

Metodologija za utvrđivanje vrednosti proizvoda i usluga za potrebe direktnog korisnika budžetskih sredstava omogućava dva postupka utvrđivanja cena i to:

- upoređivanjem cena sa cenama istovetnih proizvoda i usluga na tržištu, s tim što se tako utvrđena cena umanjuje za iznos pripadajućih fiskalnih prihoda i
- na osnovu planskih kalkulacija Ostalog korisnika budžetskih sredstava.

Prilikom utvrđivanja cena kalkulacijom primenjuju se: normativi utrošaka materijala i vremena za odgovarajući proizvod ili uslugu, troškovi investicionog održavanja (najviše do 2% od nabavne vrednosti osnovnih sredstava), iznos ostalih materijalnih troškova, amortizacija, troškovi zarada kao i po potrebi iznos od 6% na bruto zarade koji će se izdvajati za potrebe stanovanja.

Karakteristično za utvrđivanje cena je što troškovi poslovno-informativne delatnosti ne mogu ući u cenu proizvoda ili usluga, osim usluga odmora i rekreacije gde se mogu ukalkulisati troškovi u iznosu od 3 promila od ukupne cene.

Troškovi zarada koji se uključuju u cenu proizvoda ili usluga utvrđuju se na osnovu neto zarade uvećane za pripadajuće poreze i doprinose u skladu sa prosekom određene regije u kojoj se nalazi Ostali korisnik budžetskih sredstava uvećan za iznos predviđenih povećanja za godinu u kojoj se cene utvrđuju.

Ovako utvrđene cene se ne mogu menjati u toku godine uz izuzetak mogućnosti promene, ako dođe do promene cena materijala, usluga i drugih uračunatih troškova preko 5%. Ovo povećanje vrednosti direktni korisnik budžetskih sredstava transferiše Ostalom korisniku budžetskih sredstava.

2.2. Ugovaranje u okviru ostalih korisnika budžetskih sredstava

Ostali korisnici budžetskih sredstava unutar direktnog odnosno indirektnog korisnika budžetskih sredstava, sa istim zaključuju pisani ugovor o isporuci dobara ili pružanju usluga.

Ovakva vrsta internog ugovora, kojim se utvrđuju prava i obaveze ugovornih strana, obavezno sadrži: predmet ugovora, količine, cene proizvoda i usluga, kvalitet i način utvrđivanja kvaliteta, rokove isporuke i način isporuke, način prijema i plaćanja, garancije za kvalitet, način rešavanja reklamacija, sankcije za neizvršavanje ugovornih obaveza i obezbeđenje rezervnih delova.

Sankcije za neizvršenje ugovornih obaveza utvrđuje se u apsolutnom novčanom iznosu ili u promilima od vrednosti ugovorenog posla za svaki dan zakašnjenja.

Karakteristično za ovu vrstu ugovora je da se svi sporovi rešavaju sporazumno, a ukoliko to nije moguće, nastali spor rešava naredbodavac direktnog odnosno indirektnog korisnika budžetskih sredstava, čija je odluka konačna.

Ovakav ugovor je neprirodan, jer se zaključuje unutar jednog poslovnog subjekta, s tim što direktan korisnik budžetskih sredstava u ovom poslu nema obavezu primene Zakona o javnim nabavkama⁷⁰, koga se ne pridržavaju ni Ostali korisnici budžetskih sredstava.

Davanje garancija za kvalitet, je takođe karakteristika ove vrste internog ugovora, koju u skladu sa Zakonom o javnom dugu⁷¹ ne mogu izdavati Ostali korisnici budžetskih sredstava.

S toga ovakva vrsta ugovaranja predstavlja pravu retkost koja se danas može sresti u pravnom sistemu savremene države, a što još nije zabeleženo u budžetskom sistemu neke države.

3. RAČUNOVODSTVENI SISTEM OSTALIH KORISNIKA BUDŽETSKIH SREDSTAVA

Organizacija računovodstvenog sistema budžetskih korisnika u osnovi normativno je uređena Uredbom o budžetskom računovodstvu⁷² i Uredbom o primeni Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor⁷³.

⁷⁰ „Službeni glasnik RS”, br. 116/2008

⁷¹ „Službeni glasnik RS”, br. 61/2005, 107/2009

⁷² „Službeni glasnik RS”, br. 125/2003, 12/2006

⁷³ „Službeni glasnik RS”, br. 49/2010

U našem istraživanju organizacija računovodstvenog sistema Ostalih korisnika budžetskih sredstava ima drugačiji koncept. Ovi korisnici vode knjigovodstvo po sistemu dvojnog knjigovodstva, a prema kontnom okviru za privredna društva, zadruga, druga pravna lica i preduzetnike.

Iz navedenog možemo videti da je računovodstveni sistem nekompatibilan sa računovodstvenim sistemom direktnih i indirektnih korisnika budžetskih sredstava. Zakonska regulativa kojom se reguliše organizacija računovodstvenog sistema privrednih društava⁷⁴ u svom prvom članu definiše da se njegove odredbe ne odnose na budžete i korisnike budžetskih sredstava.

Ovako nekompatibilan računovodstveni sistem ne daje mogućnost da se sredstva koja su de jure u svojini države, de facto predstave u računovodstvenom smislu i kroz završni račun budžeta.

Na ovaj način deo budžetskih sredstava izlazi iz konsolidovanog budžeta⁷⁵ i daje iskrivljenu sliku konsolidacije, jer se time interna davanja i primanja prikazuje kao eksterna.

Na kraju poslovne godine Ostali korisnik budžetskih sredstava sastavlja završni račun i dostavlja ga do kraja februara naredbodavcu direktnog korisnika budžetskih sredstava koji ga svojim rešenjem odobrava.

Iz navedenog se može videti da ovako predstavljen korisnik budžetskih sredstava:

- sprovodi poslovanje u poslovnoj, a ne u budžetskoj godini,
- sačinjava završni račun i dostavlja ga direktnom korisniku budžetskih sredstava,
- njegov završni račun ne ulazi u konsolidovani budžet, a ne predaje ga ni Agenciji za privredne registre.

Utvrđivanje i raspoređivanje dobiti kod Ostalih korisnika budžetskih sredstava sprovodi se na gotovinskoj osnovici, odnosno njihovo priznavanje se vrši tek po naplati prihoda koje ostvare.

Specifičnost ovog tipa organizacije je i to da u prihode ne ulaze vrednosti:

- utvrđenih viškova sredstava,
- delova i materijala koji su zamenjeni pri opravci sredstava,
- materijala koji je besplatno ustupljen za izvršenje određenih radova i usluga, kao ni vrednost usluga koje su pružene bez naknade od strane direktnog korisnika budžetskih sredstava,

Delove i materijal koji se zameni pri opravci sredstava Ostali korisnici budžetskih sredstava prodaju i tako ostvaren prihod uplaćuju na račun direktnog korisnika budžetskih sredstava ili im delove i materijal ustupaju bez naknade.

ZAKLJUČAK

Uspostavljanje organizacione strukture budžetskog sistema zahteva kompleksno i sveobuhvatno istraživanje u kome bi se postojeće utvrđeno stanje prilagođavalo zahtevanom budućem stanju.

Budžetski sistem Republike Srbije nije uređen na tom principu, već se parcijalnim ustrojavanjem pojedinačnih sistema, bez sveobuhvatnog istraživačkog procesa postojećeg sistema, uspostavlja novi budžetski sistem.

Našim istraživanjem u okviru jednog direktnog korisnika budžetskih sredstava utvrdili smo postojanje Ostalih korisnika budžetskih sredstava koji po svom de facto stanju jesu korisnici budžetskih sredstava, ali de jure oni egzistiraju potpuno izopšteni iz budžetskog sistema, tangentno koristeći budžetsku strukturu.

Ovakav pojavni oblik utiče na strukturu konsolidovanog budžeta: računovodstveno ne isključujući međusobne budžetske transfere, ali istovremeno budžetski ne primenjujući budžetsku regulativu prilikom izvršenja budžeta, što svakako ne doprinosi uspostavljanju budžetske discipline i fiskalne odgovornosti.

Usložavanje budžetskog procesa i nekompatibilnost računovodstvenog izveštavanja direktno utiču na sistem odlučivanja kako zakonodavnih, a još više najviših izvršnih organa države.

Potrebno je da se ovako prikazani korisnici budžetskih sredstava uključe računovodstveno na kompatibilan budžetski klasifikacioni okvir, a poslovno na budžetske procedure. Tako bi se postigao princip potpunosti u oba segmenta izveštavanja, što bi doprinelo jačanju pozicije za donošenje odluka od strane menadžmenta.

LITERATURA

1. Bacoc H., Jason L. (2004). Modern Budgetary System. McGraw-Hill, Irwin
2. Milojević I, (2007). Osnove budžetskog računovodstva, Univerzitet Braća Karić, Beograd
3. Raičević B. (2006). Javne finansije, Ekonomski fakultet, Beograd
4. Zakon o računovodstvu i reviziji („Službeni glasnik RS”, br. 46/2006, 111/2009)
5. Zakonom o javnom dugu („Službeni glasnik RS”, br. 61/2005, 107/2009)

⁷⁴ Zakon o računovodstvu i reviziji („Službeni glasnik RS”, br. 46/2006, 111/2009)

⁷⁵ Konsolidovani budžet je budžet nakon isključivanja međusobnih transfera između različitih subjekata na određenom nivou vlasti, kako bi se izbeglo dvostruko računanje.

6. Zakona o javnim nabavkama („Službeni glasnik RS”, br. 116/2008)
7. Zakon o budžetskom sistemu („Službeni glasnik RS” br. 54/2009, 73/2010, 101/2010)
8. Uredbom o budžetskom računovodstvu („Službeni glasnik RS”, br. 125/2003, 12/2006)
9. Uredbom o primeni Međunarodnih računovodstvenih standarda za javni sektor („Službeni glasnik RS”, br. 49/2010)

Assistant professor PhD Predrag Jovičević⁷⁶

Abstract

Financial concept of consolidated treasury account includes integration of basic factors of the business system's budget and other public funds. In this way established the relevance of the organizational structure of the system causes a systematic approach to fully satisfy the request. Normative conflict with the actual situation of the organization of the budget system causes partial financial coverage of budgetary positions and the actual non-compliance with the bookkeeping records.

Under this label will provide insight into what is expected from review as an institution was expected in the market and what it is made in respect of the basis for decisions regarding the continuation of the business of the undertaking, using models which can predict the financial future and continue doing business, or that its place in today's quasi-market economy.

Key words: organizational structure, budget system, consolidation.

⁷⁶ Predrag Jovičević Ph.D., Assistant professor, University of Business Studies, Jovana Dučića no. 23a, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina.

MENADŽMENT ZNANJA KAO FAKTOR POVEĆANJA EFIKASNOSTI ORGANIZACIJE

Rezime

Znanje danas predstavlja najvažniji resurs koji obezbeđuje konkurentsku prednost svake organizacije. Zato je neophodno adekvatno upravljanje ovim resursom. Organizacije se u uslovima savremenog poslovanja okreću znanju koje poseduju, da bi unapredile svoje poslovanje, donosile što efikasnije odluke i postigle što veću efikasnost i kvalitet poslovanja. Koncept menadzmenta znanja usmeren je direktno na poboljšanje efektivnosti i efikasnosti organizacije, kako bi uspešno predvidele i kreirale svoju poslovnu budućnost. To je jedini način da se izazovi i opasnosti nepredvidljivog poslovnog okruženja, pretvore u šansu uspešnog poslovanja organizacije i na taj način da se ostvari konkurentska prednost.

Ključne reči: znanje, menadzment znanja, ljudi i tehnologija, konkurentsko okruženje.

UVOD

Menadzment znanja je poslovni koncept koji za cilj ima organizaciono znanje. Prisutan je u mnogim disciplinama poput biznisa, ekonomije, psihologije i menadzmenta informacionih sistema. Menadzment znanja povezuje u jednu celinu ljude, tehnologiju i organizacione procese. Neke koristi od menadzmenta znanja su uočljive na prvi pogled, dok su neke veoma teške za definisanje. Da bi kompanija dobila što više koristi od menadzmenta znanja, znanje se mora učiniti dostupno svima i međusobna podela znanja mora biti osnova za saradnju.

Menadzment znanja podrazumeva usvajanje i korišćenje kolektivnog iskustva organizacije u čitavom poslovnom procesu i to: u dokumentima, u bazama podataka ili kao prećutno znanje zaposlenih. Mnoga istraživanja su pokazala da čak oko 95% informacija postoji kao tzv. prećutno znanje. To je upravo pokretačaka snaga za inovacije, odnosno konkurentska prednost koja održava kompaniju u nepredvidivom poslovnom okruženju.

Osnovni cilj svake savremene organizacije je da se svi poslovni procesi posmatraju kao procesi znanja. To podrazumeva stvaranje znanja, njegovo širenje, nadgradnju i primenu u celoj organizaciji. Menadzment svake organizacije treba da teži stvaranju što više eksplicitnog znanja, koje je po svojoj prirodi kolektivno.

Menadzment znanja je danas u centru interesovanja. Kompanije se bore da sačuvaju dostignuti nivo razvoja i da ga unaprede prateći svaku promenu globalnog društva. Potreba prilagođavanja u skladu sa brzim promenama je glavni motiv za opstanak u društvu. Suočene sa novim načinom rada organizacije se okreću što više i brže novom znanju i njegovoj akumulaciji kao jedinoj garanciji budućnosti.

1. UPRAVLJANJE ZNANJEM U ORGANIZACIJI

Promene u konkurentskom okruženju i potreba da se održi konkurentska prednost, uslovljava preduzeće da se okreće onome po čemu se razlikuje od drugih organizacija, a to je znanje koje poseduje. Upravljanje znanjem jedne organizacije podrazumeva pretvaranje individualnog znanja zaposlenih u organizaciji u kolektivno, organizaciono znanje, koje bi bilo dostupno u pravom trenutku i na pravi način svim članovima organizacije na svim njenim nivoima. Preduslov za uspešno upravljanje znanjem u jednoj organizaciji, nije samo čuvanje znanja koje će biti dostupno svim zaposlenima, već stvaranje znanja kojim se uvećava vrednost organizacije.

Dva su faktora koji bitno utiču na proces upravljanja znanjem u jednoj organizaciji. Prvo, poslovanje u dinamičkom i promenljivom okruženju znanja, gde su proizvodi, usluge i procesi, uslovljeni postojanjem i iskorišćavanjem znanja, zahteva menadzere koji će stremiti napred i usmeravati svoju organizaciju na pravi put. Drugi se sastoji u tome što se sada znanje posmatra kao osnovno sredstvo za

⁷⁷ Milan Mihajlović, M.A., Alfa Univerzitet Palmira Toljatija 3, Novi Beograd, Srbija, E-mail: milan.mih83@gmail.com

proizvodnju ili nevidljiva imovina preduzeća, što zahteva specifične strategije, politike i sredstva kojima bi se ovom imovinom upravljalo.

Izazovi dinamičkog konkurentskog okruženja uslovljavaju organizaciju, ne samo da primenjuje tehnologiju, već i da razvija sposobnost upravljanja znanjem. Novo i nepredvidivo poslovno okruženje stavlja naglasak na inovacije i kreativnost daleko više nego ikada pre.

Glavne oblasti na koje treba obratiti pažnju prilikom uvođenja sistema menadžmenta znanja u jednoj organizaciji su⁷⁸:

- **Kultura.** Promena organizacione kulture nije proces koji se može sprovesti preko noći. Izazov broj jedan je navesti ljude da svoje znanje dele umesto da ga drže za sebe. Da bi se ovo postiglo potrebno je promeniti stavove ljudi i njihovo ponašanje. Kompanija koja razvije pravu kombinaciju podstreka za zaposlene da sarađuju i dele svoje znanje, na najboljem je putu da uvede uspešan sistem menadžmenta znanja. Tradicionalno, zaposleni čuvaju svoje znanje jer, sa razlogom, veruju da će, dajući znanje, izgubiti prednost i položaj u organizaciji. Po njihovom shvatanju znanje je moć, a niko ne želi da je izgubi. Sistem menadžmenta znanja treba da deljenje znanja učini dovoljno atraktivnim da bi potrajalo, i to atraktivnim ne samo za kompaniju, nego i za pojedinca.
- **Procena znanja.** Procena vrednosti informacija je krucijalan korak ukoliko organizacija želi da preispita svoj metod ili da kreira sistem nagrađivanja za zaposlene koji stvaraju "najbolje" znanje.
- **Obrada znanja.** Mnoge organizacije ne shvataju veliku ulogu ljudskog elementa u sistemu menadžmenta znanja. Efektivan sistem menadžmenta znanja mora dozvoliti organizaciji ne samo da prikuplja i prima informacije, već i da dokumentuje proces donošenja odluka. Tehnika obrade informacija treba da bude takva da omogući prikupljanje, čuvanje, obradu i distribuciju i takve vrste znanja koja ne može biti lako svrstana u redove i kolone.
- **Implementacija znanja.** Kada dođe do ustanovljavanja sistema menadžmenta znanja organizacija mora da pristane na promene, učenje i inoviranje, ukoliko želi da zauzme vodeće mesto na tržištu. Tehnologija je već učinila mogućom ostvarenje saradnje u oblasti znanja bez obzira na mesto i vreme. Jedan od važnih zadataka menadžmenta znanja je izvlačenje značenja iz informacije koje će imati uticaj na rešavanje određenog problema. Lekcije naučene u prošlosti se čuvaju imajući u vidu mogućnost nastanka istih problema u budućnosti.

2. EKONOMIJA ZNANJA

Ekonomija znanja se zasniva na znanju i kontinuiranom učenju svih elemenata jedne organizacije. Glavna karakteristika koja čini jedan proizvod vrednim za korisnika je upravo znanje koje je ugrađeno u taj proizvod ili uslugu. Pošto znanje čini primarni izvor vrednosti, sledi da novom ekonomijom treba da rukovode oni koji na efektivan i efikasan način upravljaju znanjem, odnosno koji osvajaju, stvaraju, čuvaju, dele i na novi način kombinuju znanje u organizaciji i ugrađuju ga u proizvode i usluge, ali brže nego što to čine njihovi konkurenti.

Peter Drucker u svom delu *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*⁷⁹ naglašava da postoje sile koje menjaju ekonomiju sadašnjosti i kreiraju društvo budućnosti. Pored razvoja tehnologije, globalizacije i stvaranja svetske ekonomije, kao osnovno obeležje nove ekonomije on naglašava znanje i potrebu da se u centar nove ekonomije stavi znanje i obrazovanje, kao i njihov uticaj na rad, liderstvo i društvo u celini.

Ekonomiju znanja karakterišu: globalizacija koja se odlikuje otvorenom ekonomijom, konkurencijom u globalnim okvirima; znanje kao ključni strategijski faktor sticanja konkurentске prednosti; razvoj tehnologije. Ekonomski razvoj i promene na tržištu više nisu spore i predvidljive, već su brze i nepredvidljive. Životni vek proizvoda i tehnologija je kratak. Najvažniji faktor uspeha više nije kapital, sada su to: znanje, ljudi i sposobnost. Da bi organizacija u uslovima ekonomije znanja ostvarila konkurentsku prednost, neophodno je da znanjem koje poseduje stalno uvećava svoju vrednost.

3. KONCEPCIJE MENADŽMENTA ZNANJA

Znanje i informacije su postale sredina u kojoj poslovni problemi nastaju. Kao rezultat toga, menadžment znanja postaje prostor za postizanje ušteda i značajnih napredaka u radnom učinku i konkurentskoj prednosti savremene organizacije.

Proizvodi i usluge koje su jednom preduzeću obezbeđivale uspeh u prošlosti, sve manje to čine u periodu koji sledi. Mnogobrojne promene ne ostavljaju mesta neuspešnoj proizvodnji. Dinamika promenljivog okruženja uslovljava činjenicu da je vreme za stvaranje novih proizvoda sve kraće. Kvalitet,

⁷⁸ Award, E.M., Ghaziri, H.M. Knowledge management, Pearson Education International, Prentice Hall (2004) str. 60.

⁷⁹ Drucker, P. The age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing (1992), str. 263-268.

vrednost, inovacije i brzina za poslovni uspeh su osnovne determinante koje kompanije postavljaju sebi. Kompanije će se međusobno razlikovati sve više po onome šta znaju.

Primena i razvoj menadžmenta znanja uslovljava postojanje dve perspektive razvoja i to: perspektivu orjentisanu na informatičku i perspektivu orjentisanu na ljudsku komponentu menadžmenta znanja. Prva podrazumeva informacione tehnologije kao odgovor i rešenja svih problema menadžmenta znanja. Iako informacione tehnologije pružaju moćnu snagu i tehniku koja igra važnu ulogu u strategiji menadžmenta znanja, često se dešava da negiranje strategijskog vođenja i ljudskog faktora dovodi do propadanja projekta.

Drugi pogled zasnovan na tome da je ljudski faktor ključni u razvoju menadžmenta znanja podrazumeva da su ključni elementi menadžmenta znanja ljudski intelekt, ljudska organizacija i sposobnosti menadžmenta. Ovde je osnovni cilj širenje transfera znanja kako unutar same organizacije, tako i sa spoljnim korisnicima i partnerima. Ovakav pogled takodje može da dovede do propasti projekta, pošto se često rešenja zasnovana na informacionim tehnologijama odbacuju.

Uzimajući u obzir ova dva pogleda, perspektiva menadžmenta znanja se može definisati samo uz pomoć tri komponente: procesa, ljudi i informacionih tehnologija. Zato je osnovni cilj da se napravi sistem u kome će koristiti i ljudi i mašine na komplementaran način. To znači da se perspektiva menadžmenta znanja nalazi u eliminisanju razlika između ova dva shvatanja.

Menadžment znanja je dospelo do kritičnih pitanja adaptacije organizacije, opstanka i konkurencije s obzirom na rastući diskontinuitet promena u okruženju. U osnovi, menadžment znanja zahteva nalaženje jedinstva informatičke tehnologije s jedne, i kreativnih i inovativnih kapaciteta ljudskog bića, s druge strane.⁸⁰

Menadžeri treba da imaju veći osećaj za nevidljivu i neopipljivu imovinu ljudi, sadržanu u umovima i iskustvima zaposlenih. Bez ove imovine, kompanije nemaju viziju i sposobnost da predvide budućnost. Perspektive razvoja koncepta menadžmenta su velike. Savremeno doba nameće nepredvidljivo i kompleksno okruženje u kome opstanak i uspeh organizacije zavisi isključivo od njene sposobnosti da se prilagodi takvoj dinamici poslovanja. Koncept menadžmenta znanja je jedan od osnovnih načina na koji će se izazovi i opasnosti savremenog i nepredvidljivog okruženja, pretvoriti u šansu uspešnog poslovanja i na osnovu toga graditi konkurentsku prednost.

ZAKLJUČAK

Vreme znanja ne počinje, već se dogodilo. Menadžment znanja se još uvek nalazi u prelasku iz faze osnivanja u fazu razvoja, ali to nije prepreka za njegovu uspešnu primenu u svakodnevnom poslovanju preduzeća.

Menadžment znanja u kompanijama dovodi do unapređenja komunikacije i poboljšanja saradnje između ljudi. Svest o potrebi znanja sve više uočuje na veće poverenje i poštovanje između ljudi koji su upućeni jedni na druge u radnom procesu. Sve se to odražava na unapređenje veština radnika, nivo zadataka, funkcija i sveukupne organizacije. Kao rezultat toga je podizanje produktivnosti i boljeg donošenja odluka. Sve to se postiže znanjem koje radnici i menadžment preduzeća poseduju.

Nepredvidljivo i kompleksno konkurentsko okruženje nameću potrebu da opstanak i uspeh organizacije zavise pre svega od sposobnosti da se prilagode takvoj vrsti poslovanja. Poslovni subjekti se među sobom diferenciraju po onome šta znaju. Zato i proističe važnost menadžmenta znanja kao koncepta kolektivnog znanja, čiji je cilj što efikasnija primena znanja da bi se donele najkvalitetnije odluke. U svemu tome centralnu ulogu imaju ljudi.

LITERATURA

1. Award, E.M., Ghaziri, H.M. (2004) Knowledge management, Pearson Education International, Prentice Hall;
2. Drucker, P. (1992) The age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing;
3. Dr Malhotra, Y., (2001) Knowledge Management for the New Business World, BRINT Institute, dostupno na <http://www.kmnetwork.com/whatis.htm> Yogesh. Malhotra Brint.com
4. http://hr.wikipedia.org/wiki/Upravljanje_znanjem
5. Barth, S., (2002) Defining knowledge management, dostupno na <http://www.destinationcrm.com/Articles/ReadArticle.aspx?ArticleID=46355>

Milan Mihajlović⁸¹

Abstract

⁸⁰ Dr Malhotra, Y., Knowledge Management for the New Business World, BRINT Institute (2001), dostupno na <http://www.kmnetwork.com/whatis.htm> Yogesh. Malhotra Brint.com

⁸¹ Milan Mihajlović, M.A., Alfa University, Palmira Toljatija no. 3, Novi Beograd, Serbia, E-mail: milan.mih83@gmail.com

Knowledge is today the most important resource that provides a competitive advantage for any organization. Therefore, it is necessary to adequately manage this resource. Organizations in the new conditions turning knowledge they possess, to facilitate their operations, adopt more efficient decisions and achieve even greater efficiency and quality of business. The concept of knowledge management is aimed directly at improving the effectiveness and efficiency of organizations to successfully predict and created their own business future. This is the only way to challenges and dangers of unpredictable business environment, into a chance of successful business organizations and thus to achieve competitive advantage.

Keywords: knowledge, knowledge management , people and technologies, competitive environment.

Uputstvo za autore radova za časopis "ODITOR"
CENTRA ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA

NASLOV RADA
(u najviše dva reda)

OPŠTE NAPOMENE: Časopis "ODITOR" sadrži originalne naučne radove, pregledne članke kao i saopštenja iz svih oblasti menadžmenta, finansija i prava (čiji podnaslov glasi: menadžment, finansije i pravo).

Rukopis rada je potrebno pripremiti po ugledu na tekst ovog uputstva i tako olakšati pripremu za štampu, a sebi uštedeti naknadne izmene i dorade.

Rukopis rada, na srpskom jeziku, pisano fontom Arial šalje se na recenziju bez prve strane na kojoj su označena imena autora. Tekst mora biti logičan, jasan i jezički čist i bez slovnih grešaka.

Stavovi izneti u tekstu objavljenom u časopisu predstavljaju isključivo mišljenje autora i isključivo su u odgovornosti autora.

Rezime: Tekst rezimea mora biti napisan u veličini do 100 reči. Rezime sadrži: osnovni pregledni tekst i ključne reči, rezime je potrebno prevesti na engleski jezik.

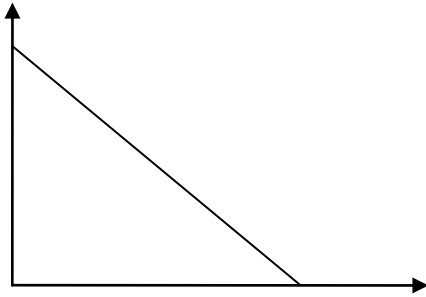
Ključne reči: Uputstvo, rad, veličine od 3 do 5 reči.

Priprema rukopisa:

- Prva stranica rada rezervisana je samo za podatke o autorima, rad se piše tek od druge strane. Podaci o autorima priloga čine njihova naučna i akademska zvanja i naziv institucija (preduzeća) u kojoj su zaposleni, pišu se ispod naslova na prvoj strani i slovima veličine 12;
- Radovi ne smeju biti duži od 12 kucanih strana, uključujući tekst, slike, grafikone, tabele i ostale priloge. Rukopisi se kucaju proredom 1 na papiru formata A4. Leva, desna, gornja i donja margina treba da budu široke 2,0 santimetara;
- U časopisu se objavljuju samo stručni i naučni radovi koje recenzenti preporučuju za štampu;
- Naslov rada na srpskom jeziku piše se na sredini druge strane, dva proreda od gornje margine, veličine slova 14 (**boldovano**);
- Rezime i apstrakt pišu se u prostoru koji je 2,0 santimetara odmaknut od leve i desne margine, kurzivom (*italic*) i veličinom slova 10 na gore navedeni način;
- Ključne reči treba da ukazuju na problematiku istraživanja u radu. Treba ih navesti azbučnim redom i odvojiti zapetama;
- Novi red se uvlači i odvaja od prethodnog pasusa za prored 1 (single);
- Podnaslov pisati veličinom fonta Arial 12;
- Rad kucati proredom od 1, a margine poravnati (Justified). Preporučuje se font Arial veličine 10;
- Ukoliko se pojavi potreba za dodatnim uputstvima i objašnjenjima u radu ili pozivanje na literaturu, navodi se u fusniči koje se numerišu arapskim brojevima;
- Strane se numerišu na sredini u donjem delu strane,
- Šeme, grafikoni, pregledi i tabele moraju imati broj i legendu;
- Jednačine u tekstu pisati numeričkim oznakama na sredini teksta, npr:

$$P = \frac{Ic*\sqrt{Q}}{\int M - W}$$

- Slike prikazivati na sledeći način, npr:

Slika 1. Naziv

Tabele:

- Tabele treba označiti arapskim brojevima. Naslov tabele treba da objašnjava njen saržaj;
- Za tabele za koje su podaci preuzeti od stručnog izvora navesti na dnu tabele izvor i godinu za koju su podaci uzeti;
- Napomene treba naznačiti ispod izvora podataka;
- Na odgovarajućem mestu u tekstu na koji se odnosi navodi se broj tabele;

Literatura:

- Literatura se u tekstu navodi na dnu stranice u fusnoti (autor, naziv izvora, izdavač, godina izdanja i broj strane);
- Spisak literature se daje na kraju rada azbučnim (abecednim) redom kao na primer:
 1. Fridman M., Teorija i monetarna politika, Rad, Beograd, 1973,
 2. Milovanović S., Carić M., Makroekonomija, Univerzitet „Privredna akademija“, Novi Sad, 2007;
- Reference u tekstu treba da uključe prezimena autora i godinu izdanja. U slučajevima kada postoje dva autora treba ih oba navesti, dok u slučaju da postoje tri do pet autora potrebno je navesti prvog autora i naznačiti sa dr. ili latinskom skraćenicom: „at al.“. Kada postoji pet i više autora izvora potrebno je umesto njihovih prezimena napisati „grupa autora“;
- Internet adrese potrebno je navesti kompletno u originalnim nazivu.

Napomena:

Radove slati na sledeće načine:

- Elektronskom poštom na e-mail: cefibeograd@gmail.com ,
- Poštom: Centar za ekonomska i finansijska istraživanja, za časopis “ODITOR”, Prvomajska 48/6, 11080 Zemun, Beograd

Za potrebne informacije javite se na kontakt telefon: 063/7233440 ili 060/0972193.

Radove je potrebno dostaviti redakciji časopisa u elektronskoj formi u formatu za Microsoft Word (*.doc).